

“ช่วงที่เราทำโครงการรอบแรก เขามีเลือกตั้งผู้ใหญ่หมู่บ้าน ทำให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชน คณะทำงานบางส่วนของเราเลยออกไป แต่กิจกรรมที่เราทำเป็นการดึงเขาเข้ามาร่วมเวทีใหม่ พอเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน จบไป แต่ฝ่ายที่แข่งขันกันก็ไม่เข้ามาคุย ทำให้งานไปต่อไม่ได้ ดังนั้นถ้าไม่มาคุย งานก็จะจบ ทำให้แกนนำสองฝ่ายก็มาคุยกันเพื่อให้งานเสร็จตามเป้าหมาย การเมืองท้องถิ่นแบ่งคนออกเป็นฝักฝ่ายอย่างชัดเจน พอเลือกตั้งที่จะมีความขัดแย้งกันเกิดขึ้น ต้องรอจนกว่าเลือกตั้งแล้วเสร็จ เขาจะกลับมาใหม่ ถ้าเขาเห็นว่างานเป็นประโยชน์กับชุมชน ช่วยกันขับเคลื่อนชุมชน จะทำให้คนที่ขัดแย้ง แข่งขัน และแบ่งฝ่ายกันกลับมาเหมือนเดิมได้”

ชาวบ้านชุมบก

สานปฏิสัมพันธ์ โยงใยวิถีชุมชน

บทเรียนงานสนับสนุนชุมชนท้องถิ่น
เพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ ในมุมมองปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้

โดยความร่วมมือระหว่าง

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

ธนาคารโลก

กระทรวงการกลาโหม

สถานปฏิบัติสัมพันธ์ โยงโยยวิถีชุมชน :
บทเรียนงานสนับสนุนชุมชนท้องถิ่น
เพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ ในมุมมองปฏิบัติสัมพันธ์ทางสังคม

ผู้เขียน	จิตต์ปภัสสร บัตรประโคน
บรรณาธิการ	อาภรณ์ จันทรสมวงศ์ นุชนาฏ จันทวิเศษ สมเกียรติ พิทักษ์กมลพร
ปกและรูปเล่ม	บันลือ กุณรักษ์
จัดพิมพ์โดย	โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ (ชชต.) สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เลขที่ 693 ถ.บำรุงเมือง เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพฯ 10100 โทรศัพท์ 0-2621-7810-2 โทรสาร 0-2621-8042 Home page: http://www.ldinet.org
พิมพ์ครั้งที่1	เมษายน 2556
จำนวนพิมพ์	1,500 เล่ม
พิมพ์ที่	บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด 59/4 ซอยวัดพระเงิน ถนนกาญจนาภิเษก ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี โทรศัพท์ 0-2903-8257-9 โทรสาร 0-2921-4587
ISBN	978-616-91527-2-9

คำนำ

มีผู้เคยกล่าวไว้ว่า การเติบโตของชีวิตคนเรานั้น โดยสาระสำคัญแล้วเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม มากกว่าจะเป็นเรื่องกระบวนการทางชีววิทยา สิ่งที่เราเรียนรู้จากการสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ที่อาจจะเริ่มต้นจากในครอบครัว เครือญาติ การอยู่ในชุมชนท้องถิ่นเดียวกัน กระทั่งในระดับสังคมที่กว้างขวางกว่าถิ่นฐานออกไป ได้เข้ามากำหนดรูปแบบพฤติกรรม จิตสำนึก และปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มก้อนของคนเรา ยิ่งทำให้เห็นประเด็นที่ว่า ความสัมพันธ์ ความโยงใยต่างๆ ที่มีต่อกันเหล่านี้สำคัญต่อชีวิตเพียงใด

การดำเนินโครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ หรือโครงการ ชขต. ภายใต้แนวคิดกระบวนการพัฒนาชุมชนบนความต้องการ และร่วมคิดร่วมทำของชุมชน (Community Driven Development : CDD) เป็นการสร้างโอกาสให้คนในชุมชนร่วมมือกันทำ และบริหารงานพัฒนาในชุมชนของตนให้เกิดประสิทธิภาพ ด้วยมองว่าชุมชนคือพื้นที่ปฏิบัติการที่เป็นชีวิตจริงของประชาชน และเป็นกลไกทางสังคมระดับฐานรากที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนให้เกิดสันติภาพในพื้นที่ชายแดนใต้ได้ ดังนั้นการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนผ่านกิจกรรม/ โครงการต่างๆ ย่อมมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพวกเขา อีกทั้งยังเป็นหนทางสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องให้เป็นไปในทางประสาน เกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นมิติสำคัญในวิถีการดำเนินชีวิตของคนเรา และยังคงส่งผลในด้านอื่นๆ ตามมา

ด้วยเหตุนี้โครงการฯ จึงได้ดำเนินการประมวล ถอดความรู้ อันเป็นผลจากการดำเนินงานภายใต้แนวคิดและกระบวนการ CDD ดังกล่าว ในมุมมองการเปลี่ยนแปลงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยมองผ่านบทเรียนการสนับสนุนงานพัฒนาจาก 5 ชุมชน กับการสนับสนุนความร่วมมือ พื้นฟูและพัฒนาประชาสังคมเพื่อการพัฒนางานเชิงเครือข่ายอีก 1 เครือข่าย เพื่อเป็นบทเรียน ทั้งนี้ตลอดระยะเวลา 3 ปี ของการดำเนินงาน ได้สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงเชิงบวก ที่เป็นเรื่องของความไว้วางใจ ความเชื่อมั่นที่มีต่อกัน การให้โอกาส ให้ความเข้าใจ ความอดทนและเปิดกว้างมากขึ้น เป็นต้น ซึ่งได้กลายเป็นสภาพแวดล้อมอย่างใหม่ของชุมชนนั้นๆ จากการแสดงบทบาทในชีวิตส่วนรวมของชาวบ้าน ก่อให้เกิดความงอกงามในตนเอง

ผ่านการมีส่วนร่วมสร้างสรรค์ชีวิตการอยู่อาศัยในสังคมชุมชนที่เป็นถิ่นฐาน รวมถึง
ปฏิสัมพันธ์ที่เป็นไปในทางที่ดีของผู้ทำงานเกี่ยวข้องกับชุมชนอีกด้วย เหล่านี้ถือเป็น
จุดเริ่มของการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นชายแดนใต้ ท่ามกลางสถานการณ์ที่ปฏิสัมพันธ์
ทางสังคมของผู้คนถูกสั่นคลอน

โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ (ชชต.)
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

สารบัญ

คำนำ	
สารบัญ	
เกริ่นนำ	7
ในมุมมองปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	9
ฟื้นความไว้วางใจ สร้างความสัมพันธ์ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ	17
สร้างเหตุ หนุนปัจจัย เป็นเงื่อนไขความสัมพันธ์	40
บริบทและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค	49
แรงหนุนพลังชุมชนสู่สันติภาพชายแดนใต้	52

เกริ่นนำ

สัมพันธ์ภาพ (Relationship) หรือความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน คือกฎแห่งสำคัญของระบบชีวิตทั้งหลาย สิ่งต่างๆ ในจักรวาลดำรงอยู่ได้ด้วยความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน ดังจะเห็นได้จากชุมชนในธรรมชาติของพืช สัตว์ และองค์ประกอบระดับจุลภาคซึ่งประกอบขึ้นเป็นระบบนิเวศ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ขององค์ประกอบอันหลากหลายที่โยงใยกัน และจัดองค์กรตนเองในอันที่จะดำรงความยั่งยืนทางนิเวศไว้ได้¹

ระบบคิดหรือกระบวนทัศน์อย่างใหม่อันเป็นเรื่องที่มนุษย์เรียนรู้จากธรรมชาตินี้ กำลังได้รับความสนใจมากขึ้นทุกที ด้วยมองว่าจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีที่มนุษย์เราจะสัมพันธ์กัน ในวิถีที่มนุษย์สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และในด้านอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งหัวใจสำคัญคือ การมองว่า ชีวิตทั้งหลายในระดับต่างๆ ล้วนดำรงอยู่อย่างเป็นระบบชีวิตที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ในลักษณะเป็นข่ายใย การเข้าถึงความจริงในระบบนิเวศนี้ ก็จะทำให้เข้าใจระบบชีวิตทั้งหลาย และมนุษย์เองก็เป็นระบบชีวิตหนึ่งในระบบที่ใหญ่ที่สุด ของนิเวศธรรมชาติ ระบบคิดนี้จะช่วยให้มนุษย์เราสร้างและหล่อเลี้ยงชุมชนให้เกิดความยั่งยืนได้ ด้วยการเรียนรู้จากแบบแผนของระบบนิเวศที่ดำรงอยู่ด้วยความสัมพันธ์ในลักษณะความเป็น “ชุมชน” ที่เกี่ยวข้อง พึ่งพาอาศัยกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ และมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด

¹ Capra, Fritjof. 1997. The Web of Life. London: Flamingo. และ Capra, Fritjof. Ecology and Community แหล่งที่มา : URL: <http://www.ecoliteracy.org/essays/ecology-and-community>, สืบค้นเมื่อวันที่ 20 มกราคม 2556

การเรียนรู้จากธรรมชาติ จะนำไปสู่การคิดเชิงระบบ ไม่มองแยกส่วน จะช่วยให้มนุษย์จัดแบบแผนของชีวิตตนเองและระบบชีวิตมนุษย์ให้เกิดความสอดคล้อง มีความเข้าใจระบบชีวิตในระดับอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้ช่วยชีวิตหรือกฎของระบบนิเวศเหมือนกัน เช่น เรื่องความเป็นเครือข่าย (Networks) เป็นระบบที่มีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างสมาชิก มีการพัฒนาและเรียนรู้ การปรับสมดุล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องของการเรียนรู้และจัดการตนเองที่จะช่วยให้อยู่รอดได้ และการสังสมประสบการณ์จากการเรียนรู้ ก็ทำให้เกิดการพัฒนาได้เป็นต้น เพราะมนุษย์มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้อาชีพปรับตัวให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว และการที่มนุษย์มีศักยภาพทางสมองมากกว่าสัตว์โลกทั่วไป การปรับตัวโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ นั้น จึงมิได้จำกัดอยู่เพียงด้านกายภาพตามสัญชาตญาณทางธรรมชาติเท่านั้น หากยังรวมถึงในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิด จิตใจ อุดมคติ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ฯลฯ ของสังคมระดับต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยซึ่งย่อมคาดหวังให้เกิดการถักทอความสัมพันธ์ในลักษณะประสานกลมกลืน เป็นไปในทางเกื้อกูล แบ่งปัน สร้างสรรค์ เพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างสมดุลและปกติสุข ในวิถีของ “ความเป็นมนุษย์” ที่เชื่อมโยงกัน และมีศักยภาพในการเข้าถึงความจริง ความดี ความงาม อันก่อให้เกิดสุขภาวะอย่างแท้จริง

ในมุมมองปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

เสียงลากเก้าอี้สลับกับเสียงพูดคุยดังอื้ออึง ผู้คนค่อยๆ ทอยเข้ามาจับจองที่นั่ง ซึ่งล้อมเป็นวง เพื่อฟังการชี้แจงกิจกรรมที่จะร่วมกันทำในวันนั้น แม้ว่าข่าวสารที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านมาถึงจะไม่เท่ากัน ชาวบ้านรู้เพียงเลาๆ ว่าจะมีองค์การมาสนับสนุนการพัฒนาหมู่บ้าน ฟังๆ แล้วก็ดูไม่ต่างไปจากการสนับสนุนงบประมาณของหลายหน่วยงานที่หลั่งลงมาในพื้นที่ หากเมื่อมีการประกาศเชิญชวนทุกคนเข้าร่วมกิจกรรม ข่าวสารถูกส่งกระจายออกไป ชาวบ้านหลายคนก็สนใจเข้าร่วมฟังการชี้แจง และนั่นก็ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมบางอย่างที่มีอยู่ในชุมชน ภาพคล้ายคลึงกันนี้ ยังเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ภายใต้โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ หรือ โครงการ ชชต. ที่ต้องการเข้ามาหนุนเสริมให้คนในชุมชนรวมตัวกันทำงานและสามารถบริหารงานพัฒนาด้านต่างๆ ของชุมชนให้มีประสิทธิภาพ ภายใต้แนวคิดการพัฒนาที่มาจากความต้องการ และการร่วมคิดร่วมทำของชุมชน (Community Driven Development: CDD)

โดยทั่วไปความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและมีอยู่หลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สำหรับในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมหรือปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนั้น สะท้อนถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของผู้คนในชุมชน ที่มักแสดงออกมาในรูปแบบพฤติกรรมที่เป็นการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกา ข้อบังคับ สถานภาพ บทบาท และบรรทัดฐานอื่นๆ ซึ่งมีทั้งการปฏิสัมพันธ์แบบใกล้ชิด คู่เคียง กระทั่งรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกัน และในแบบที่เป็นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ อันมีลักษณะที่ห่างเหินกว่า เกี่ยวข้องสัมพันธ์เฉพาะตามบทบาท หรือมีการปะทะสังสรรค์เกิดขึ้นบางกาลเทศะ

ทั้งนี้ผลจากการดำเนินงานโครงการ ชต. ได้ช่วยสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายของโครงการ โดยสามารถเยียวยาและฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างพี่น้องชาวบ้านด้วยกัน ซึ่งถูกบั่นทอนและทำลายไปจากสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ภาคใต้ รวมไปถึงการปรับเปลี่ยนและพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้นำชุมชน และหน่วยงานของรัฐที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

สำหรับงานประมวล ถอดความรู้ในมุมมองการเปลี่ยนแปลงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นผลจากงานพัฒนาที่ใช้กระบวนการ CDD นี้ มองผ่านบทเรียนการสนับสนุนงานพัฒนาจาก 5 ชุมชน กับการสนับสนุนความร่วมมือ ฟื้นฟูและพัฒนาประชาสังคมเพื่อการพัฒนางานเชิงเครือข่าย 1 เครือข่าย ได้แก่ 1) บ้านทุ่งเค็จ ต.ปะเสียว อ.สายบุรี จ.ปัตตานี 2) บ้านชุมบก ต.เกาะสะท้อน อ.ตากใบ จ.นราธิวาส 3) บ้านช้างให้ออก ต.ควนโนรี อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี 4) บ้านเกาะสะท้อน ต.เกาะสะท้อน อ.ตากใบ จ.นราธิวาส 5) บ้านโคกเคียน ต.โคกเคียน อ.เมือง จ.นราธิวาส และ 6) เครือข่ายเยาวชนชายแดนใต้พัฒนาสู่อาเซียนปี 2558

1. บ้านทุ่งเค็ง ต.ปะเสยาวอ อ.สายบุรี จ.ปัตตานี

เป็นหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์กับสายน้ำคือแม่น้ำสายบุรี อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากร ธรรมชาติ สภาพดินเหมาะแก่การเพาะปลูก สร้างพื้นฐานอาชีพที่หลากหลาย โดยอาชีพหลักคือการกรีดยาง และยังทำงานอย่างอื่นร่วมด้วย ได้แก่ การค้าขาย การเลี้ยงปลา และรับจ้างทั่วไป ประชากรทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม ในปีแรกได้รับการสนับสนุนให้ดำเนินโครงการพัฒนากลุ่มอาชีพ และโครงการฟื้นฟูคลอง ส่วนในปีที่ 2 ได้รับการสนับสนุนให้พัฒนาต่อยอดในโครงการเดิม

2. บ้านชุมบก ต.เกาะสะท้อน อ.ตากใบ จ.นราธิวาส

ประชากรของบ้านชุมบกทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง สถานะทางเศรษฐกิจพออยู่พอกิน ส่วนใหญ่หารายได้มากใช้ไป จึงไม่ค่อยมีเงินออม ในปีแรกได้รับการสนับสนุนการสร้างอาคารเอนกประสงค์สำหรับจัดการเรียนแก่เด็กในชุมชน และคนในชุมชนใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมร่วมกันได้ สามารถก่อสร้างและใช้งานอาคารชั้นล่างเป็นที่ประชุมและจัดกิจกรรมของชุมชนได้แล้ว ส่วนชั้นสองอยู่ระหว่างการระดมทุนจากแหล่งต่างๆ เช่น จากคนในชุมชน ระดมเงินบริจาคจากมาเลเซีย และขอรับการสนับสนุนจาก อบต. และหน่วยงานราชการในพื้นที่ ในปีที่ 2 ดำเนินกิจกรรมจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าลอยฟ้าบ้านชุมบก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนในชุมชนรู้จักออมเงิน มีการลงทุนร่วมกัน ใช้บริการและรับผลกำไรร่วมกัน ทั้งนี้ยังเป็นสถาบันการเงินที่ช่วยตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน ลดการกู้ยืมจากนอกระบบ

3. บ้านช้างให้ออก ต.ควนโนรี อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี

เป็นหมู่บ้านที่ประชากรนับถือศาสนาพุทธทั้งหมด ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนยางพารา รองลงมาคือรับราชการ สถานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดีมีทรัพยากรที่สมบูรณ์เอื้อต่อการทำเกษตร ประเด็นที่ต้องการพัฒนาได้แก่ การจัดการน้ำให้เพียงพอต่อการบริโภค การจัดการน้ำเพื่อการเกษตร การพัฒนากลุ่มอาชีพ การเพาะปลูกในครัวเรือน และการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยงานพัฒนาที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการ ชตต. ในปีแรกคือ โครงการผลิตภัณฑ์น้ำยาเอนกประสงค์ โครงการทำขี้หมาก โครงการสวนผักเพื่อสุขภาพ และในปีที่ 2 ได้แก่ โครงการน้ำยาล้างจาน โครงการกลุ่มกลองยาว และโครงการทำของที่ระลึกวัดช้างให้ขายให้กับนักท่องเที่ยว

4. บ้านเกาะสะท้อน ต.เกาะสะท้อน อ.ตากใบ จ.นราธิวาส

พื้นที่บ้านเกาะสะท้อนมีประชากรทั้งที่นับถือพุทธและอิสลามอยู่ร่วมกัน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีฐานะค่อนข้างยากจน ที่ผ่านมายุติเหตุกับสถานการณ์รุนแรงได้แก่ การที่พระภิกษุวัดเกาะสะท้อนถูกยิงบาดเจ็บระหว่างเดินทาง เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกที่ส่งผลต่อความไว้วางใจกันและกัน การเสนอโครงการพัฒนาในพื้นที่จึงให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูและสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ร่วมกับเป้าหมายเพื่อการพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิต ในปีแรก ดำเนินโครงการผลิตปุ๋ยชีวภาพ และการทำขนม ในปีที่ 2 ทำโครงการอาคารเอนกประสงค์ และต่อยอดงานกลุ่มปุ๋ยและกลุ่มทำขนม และปีที่ 3 เป็นการพัฒนาต่อยอดกลุ่มทำขนม นอกเหนือจากการทำขนมเพื่อสร้างรายได้ให้กับกลุ่มแล้ว ยังทำบทบาทในการฝึกทักษะการทำขนมให้กับคนที่สนใจชุมชนและชุมชนข้างเคียง

5. บ้านโคกเคียน ต.โคกเคียน อ.เมือง จ.นราธิวาส

เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายของระบบนิเวศ ทั้งภูเขาพื้นราบ ลำคลอง และทะเล ประชากรประกอบด้วย ไทยพุทธและไทยมุสลิม โดยกลุ่มไทยพุทธมีสัดส่วนที่มากกว่า อาชีพหลักในกลุ่มไทยพุทธ ได้แก่ ทำนา ปลูกผักสวนครัว ทำสวนปาล์มและยางพารา ปลูกไม้ผลและไม้ดอก ส่วนอาชีพของกลุ่มไทยมุสลิม ได้แก่ ประมง และรับจ้าง ซึ่งสอดคล้องกับการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ที่ชาวพุทธจะอยู่บริเวณพื้นราบใกล้ภูเขาและลำคลอง ส่วนชาวมุสลิมมักอาศัยอยู่ด้านชายฝั่งทะเล ในปีแรกได้รับทุนสนับสนุนโครงการสร้างโรงสีข้าวชุมชนเพื่อให้เป็นแหล่งรับสีข้าวแก่เกษตรกรในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง และโครงการปรับปรุงคุณภาพน้ำดื่มน้ำใช้ที่ขาดแคลนและไม่เพียงพอในชุมชนชายฝั่งทะเล ปีที่ 2 ดำเนินโครงการปฎิชีวภาพซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากการทำโรงสี โดยนำวัตถุดิบเหลือใช้มาแปรรูปร่วมกับเศษวัชพืช เศษไม้ ทะลายปาล์ม และโครงการเตรียมความพร้อมโรงงานข้าวเกรียบ ซึ่งจะเป็นแหล่งรายได้ให้แก่ประชาชนในช่วงฤดูมรสุม และปีที่ 3 ดำเนินโครงการโรงเพาะเห็ด และการฟื้นฟูป่าชายเลน

6. เครือข่ายเยาวชนชายแดนใต้พัฒนาสู่อาเซียนปี 2558

เป็นหนึ่งในกรรรวมกลุ่มองค์กรเยาวชนในพื้นที่ 3 จังหวัดภาคใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมบทบาท พัฒนาศักยภาพของเยาวชน องค์กรเยาวชน โดยมีเป้าหมายให้เยาวชนจังหวัดชายแดนใต้พร้อมอยู่กับโลกอาเซียนอย่างเท่าเทียมและมีศักดิ์ศรี เมื่อต้องเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 สมาชิกประกอบด้วย กลุ่มองค์กรเยาวชน จำนวน 22 องค์กร มีแนวทางการขับเคลื่อนงาน ได้แก่ (1) การจัดตั้งและพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายเยาวชน (2) เสริมสร้างความรู้ทักษะ และพัฒนาศักยภาพของแกนนำเยาวชน กลุ่ม เครือข่าย (3) ส่งเสริมการใช้สื่อเพื่อสร้างการเรียนรู้ของเยาวชน (4) การเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น (5) การพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา และ (6) การแก้ปัญหาอาสพติดในเยาวชน

กรอบคิดในการมอง ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) ในที่นี้หมายถึง การแสดงออกถึงการกระทำ การปฏิบัติ หรือท่าที ซึ่งเป็นคุณลักษณะอันเป็นความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่างคนในพื้นที่ ซึ่งอยู่ในรูปของพฤติกรรมทางสังคม (Social Behavior) และความสัมพันธ์ภายในกลุ่มของตนเอง ที่มักถูกกำหนดจากวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน วิธีการดำเนินชีวิต ตลอดจนประสบการณ์ของคนในแต่ละสังคม โดยเมื่อผู้อื่นเข้าใจความหมายของการกระทำของเราแล้ว สามารถกระทำการตอบสนองได้ถูกต้อง ดังนั้นการทำความเข้าใจความหมายในการกระทำของกันและกัน ย่อมส่งผลต่อความสัมพันธ์ ทำให้การปฏิสัมพันธ์กันดำเนินไปอย่างราบรื่น ประหยัด และเป็นไปอย่างสมานสามัคคี โดยไม่มีใครเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีลักษณะรวมขอม² ในทางตรงกันข้าม หากไม่เข้าใจความหมายในการกระทำของกันและกันแล้ว อาจนำมาสู่ความขัดแย้งระหว่างกันได้

² รัตติยา สาและ. 2544. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกที่ปรากฏใน จ.ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ทั้งนี้การพิจารณาเรื่องปฏิสัมพันธ์ทางสังคม สามารถมองได้จากการกระทำที่เกิดขึ้นในองค์ประกอบ 4 ด้าน ได้แก่ กลุ่มคน เวลา พื้นที่ และกิจกรรม/โครงการ ดังนี้

1. กลุ่มคน หมายถึง กลุ่มคนที่มีกรกระทำ มีการแสดงออกและตอบสนองการกระทำซึ่งกันและกัน โดยมีความเข้าใจในค่านิยม บรรทัดฐาน ความคิดความเชื่อ ทำให้สามารถกระทำการตอบสนองอย่างถูกต้อง ไม่มีใครเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน ย่อมสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ที่มีลักษณะปรองดองหรือกลมเกลียว

ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน ในที่นี้แบ่งการพิจารณาเป็น 3 ระดับ ได้แก่

(1) *ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล* หรือระหว่างชาวบ้านต่อชาวบ้าน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่อยู่ร่วมกันในชุมชนหรือสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ ความปลอดภัย ความร่วมมือ หรือความปรองดองระหว่างกันภายในชุมชนหรือสังคม

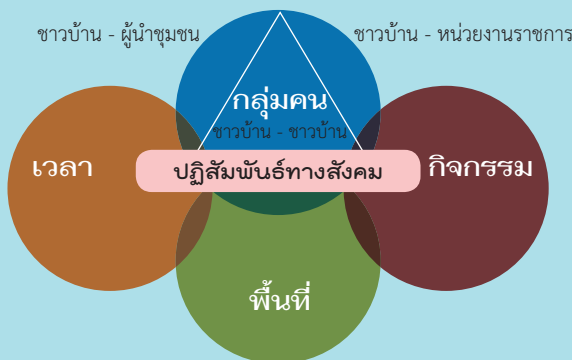
(2) *ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้นำชุมชน* มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจซึ่งฝ่ายหนึ่งได้รับและใช้แหล่งอำนาจที่ตนมีอยู่ อาทิ จากตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคม ศาสนา กฎหมาย กฎระเบียบ ทำให้รู้สึกว่าการเหนือกว่าอีกฝ่าย ดังกรณีของผู้นำ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำตามธรรมชาติหรือผู้นำทางการเมือง มักจะเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าชาวบ้าน ส่งผลให้เกิดการควบคุม ตัดสินใจแทนที่กัน ปิดกั้นโอกาสการเข้าถึงทรัพยากร ตลอดจนงบประมาณ สิทธิหรือประโยชน์ใดๆ ที่ชาวบ้านซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่พึงได้รับ และ

(3) **ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานทางการ** เป็นความสัมพันธ์ภายใต้โครงสร้างที่มีความเหลื่อมล้ำ ซึ่งฝ่ายหน่วยงานทางการมักเป็นผู้กำหนดควบคุม ออกคำสั่ง ตัดสินใจและดำเนินการจัดสรรทรัพยากร งบประมาณ รวมถึงผลประโยชน์ เป็นผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมกัน และอีกฝ่ายหนึ่งมักอยู่ในฐานะเป็นผู้รองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้น

2. เวลา หมายถึง ระยะเวลาที่มีผลต่อความสัมพันธ์ ทำให้เกิดการกระทำและการตอบสนองการกระทำ สามารถเรียนรู้ ทำความเข้าใจกันและกันอย่างลึกซึ้ง เกิดความใกล้ชิดและคุ้นเคยมากขึ้น หรือสร้างความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ซึ่งในการถกทอความสัมพันธ์ดังกล่าว ย่อมต้องการเงื่อนไขเวลาที่เพียงพอ

3. พื้นที่หรือสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ คนที่รวมอยู่ในพื้นที่หรือสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ ย่อมรู้สึกวางใจ ปลอดภัย มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ถ้าที่จะแสดงออกถึงความต้องการอย่างเป็นอิสระ รู้สึกผ่อนคลาย ทำให้เกิดการรับรู้ เรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งอยากมีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่างๆ หรือใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่เอื้อนั้นได้

4. กิจกรรมสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ ทำให้คนเข้ามารวมกันที่จะกระทำการทางสังคม เกิดการเรียนรู้ ปรับตัวและตอบสนองอีกฝ่ายหนึ่งอย่างถูกต้อง โดยอาจจะมาจากความสนใจส่วนตัว ความคุ้นเคย การมองเห็นประโยชน์ร่วม หรือการแก้ไขปัญหา เป็นต้น

แผนภาพ แสดงองค์ประกอบ 4 ด้านในการพิจารณาปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

ฟื้นความไว้วางใจ สร้างความสัมพันธ์ เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติ

จากการดำเนินโครงการ ชชต. ที่ให้การสนับสนุนโครงการพัฒนาชุมชน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งในมุมมองปฏิสัมพันธ์ ทางสังคม พิจารณาจากองค์ประกอบ 4 ด้าน ดังนี้

กลุ่มคน

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน เกิดการเปลี่ยนแปลงดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือระหว่างชาวบ้าน-ชาวบ้าน เกิด ความเปลี่ยนแปลงในหลายลักษณะ ดังนี้

✕ การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจ และถ้อยทีถ้อยอาศัยในสังคมที่มีความต่าง พบว่า ลักษณะของชุมชนมีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างกันของชาวบ้าน ในชุมชน สำหรับชุมชนศาสนิกเดียวกันซึ่งเข้าใจความหมายและมีระบบคุณค่า ที่คล้ายคลึงกันส่งผลต่อการกระทำและการปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสม ขณะที่ ชุมชนต่างศาสนิกกันซึ่งขาดความเข้าใจในความหมายและการให้คุณค่าของคนกลุ่ม ที่ต่างจากตน ทำให้ความสัมพันธ์มีลักษณะไม่ปรองดอง ไม่ราบรื่น โดยเฉพาะชุมชน ที่เผชิญกับเหตุการณ์ความรุนแรง

ดงกรณีบ้านเกาะสะท้อน จ.นราธิวาส ที่เป็นชุมชนต่างศาสนิก เคยประสบ เหตุการณ์ความรุนแรง ทำให้คนในชุมชนอยู่อย่างหวาดระแวง รู้สึกหวาดกลัวต่อ ความไม่ปลอดภัย โดยคนพุทธที่เป็นคนกลุ่มน้อยกว่า มีการย้ายออกจากพื้นที่ ส่วน ผู้ที่เหลืออยู่ก็เลี้ยงที่จะปฏิสัมพันธ์กัน ต่างคนต่างอยู่ ซึ่งผู้ประสานงานพื้นที่เล่าว่า

“สมัยที่เกิดเหตุการณ์ใหม่ๆ เราเป็นผู้ประสานงาน แต่ความที่เป็น มุสลิม พอจะเข้าไปหาคนในวัด กลุ่มเขาแตกกระจาย มีเสียงลำโพง ออกปากไล่ให้ออกไป เพราะเขาระวังคนนอกมาก มันรุนแรงขนาด ที่เปลี่ยนชีวิตชาวบ้าน จากที่เคยไปทำนาก็ไม่ไปทำ ยอมปล่อย ไร่ร้าง ไม่ไปดูแล สวนยาง สวนปาล์มที่เคยทำประจำก็ปล่อยทิ้ง คน พุทธไปทำงานข้างนอก ไม่อยากจะอยู่ในพื้นที่ เจอกันก็ไม่ทักทาย ไม่คุยกัน”

เมื่อโครงการ ชชต. เข้ามาดำเนินงานในพื้นที่ โดยใช้แนวคิดและ กระบวนการ CDD เป็นฐานในการพัฒนาชุมชน ที่เน้นสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อให้ สอดคล้องกับความต้องการและความจำเป็นของคนในชุมชน มีลักษณะช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ได้ช่วยปูทางให้คนทั้งสองศาสนิกได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน การดำเนินงาน ในปีแรกต่างก็ได้รับประโยชน์ตามความต้องการและความจำเป็นของแต่ละกลุ่ม กล่าวคือกลุ่มคนพุทธที่มีอาชีพหลักในการทำเกษตรกรรมได้ดำเนินโครงการผลิต ปุ๋ยอินทรีย์ ขณะที่กลุ่มคนมุสลิมซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงดำเนินโครงการการส่งเสริม อาชีพด้วยการทำขนม เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้แก่ครอบครัว โดยมีวิทยากร ที่เป็นคนพุทธมาช่วยให้ความรู้และฝึกอบรมให้ ทำให้เห็นถึงความเกื้อกูลและ การสนับสนุนกันเกิดขึ้น

ต่อมาในปีที่ 2 มีการเสนอทำโครงการศาลาเอนกประสงค์ เนื่องจากเดิมอาศัยพื้นที่ภายในวัดบ้าง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหรือศูนย์ส่งเสริมอาชีพบ้าง สลับสับเปลี่ยนกันไปตามโอกาส ซึ่งนอกจากจะมีความไม่แน่นอนแล้ว ยังส่งผลต่อความรู้สึกของพี่น้องมุสลิมด้วย ดังที่ผู้ประสานงานพื้นที่สะท้อนว่า

“ก่อนนี้เวลาประชุมกัน จะใช้ที่วัดหรืออาคารที่ได้รับอนุญาต แต่จะเป็นโซนที่พี่น้องมุสลิมไม่สะดวกใจจะไป จึงคิดว่าน่าจะหาพื้นที่สร้างอาคารถาวรซึ่งทุกคนสามารถมาใช้ร่วมกันได้ ไม่ต้องไปโซนเดียวที่มีแต่คนพุทธ ชาวบ้านมุสลิมรู้สึกอยู่ตรงนั้นมันมีความแตกต่าง โซนนั้นเขาได้เปรียบที่เก่งภาษา ติดต่อกับหน่วยงานรัฐได้ง่ายกว่า ทำให้มีอะไรก็ไปที่นั่น พอมีโครงการนี้ก็อยากจะให้ได้กับโซนนี้บ้าง”

ประกอบกับทาง อบต.ให้การสนับสนุนพื้นที่ก่อสร้างซึ่งอยู่ระหว่างกลุ่มบ้านพี่น้องทั้งสองศาสนา จึงได้ดำเนินโครงการสร้างศาลาเอนกประสงค์ไปพร้อมกับต่อยอดโครงการผลิตปุ๋ยอินทรีย์และการทำขนม อย่างไรก็ตาม สภาพสังคมชุมชนที่ประกอบด้วยชุมชนต่างศาสนา จำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจ และถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน เนื่องจากการสนับสนุนงานพัฒนาในพื้นที่มักจะมองถึงประชากรที่เป็นคนส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงต้องคำนึงถึงบทบาทของคนกลุ่มต่างๆ ที่อยู่ร่วมกัน ที่อาจได้รับการตอบสนองแตกต่างกันไป ดังเสียงสะท้อนจากคณะทำงานชุมชนเกาะสะท้อนที่ว่า

“ปีแรกชาวบ้านเขาพอใจอยากทำปุ๋ย ปีที่ 2 จะแปรรูปข้าวเป็นเกษตรอินทรีย์ แต่คนส่วนใหญ่เห็นว่าไม่มีศาลาประชาคมที่จะใช้ประชุม อยากทำตรงนี้ เขาว่าที่เดิมซึ่งใช้เป็นโรงปุ๋ยด้วย มันเล็กเกินไป คับแคบ แล้วก็ยังเป็นที่บ้านคนพุทธด้วย ตรงที่ก่อสร้างสามารถเขาไปใช้ได้ทั้งพุทธ มุสลิม ไปประชุมรวมกันได้ เราก็เห็นว่าไม่เป็นไร ยกให้เขาทำเลย พวกไทยพุทธที่เคยเป็นคณะทำงานก็ถอยออกมา ให้อีกฝ่ายเขามีบทบาทมากขึ้น เราก็เป็นคนกลุ่มน้อย ถ้าปากนิดหนึ่ง เสียงเราน้อยไม่พอจะไปคัดค้านอะไร”

จากประสบการณ์ของเกาะสะท้อนที่เป็นชุมชนต่างศาสนา และเป็นพื้นที่ที่ผ่านเหตุการณ์ความรุนแรง ทำให้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านค่อนข้างเปราะบาง และเสี่ยงที่จะตัดขาดจากกัน ซึ่งการเข้ามาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และดำเนินงานในโครงการ ชต. ช่วยรื้อฟื้นและสร้างพื้นที่ของความไว้วางใจให้เกิดขึ้นใหม่ แม้ว่าภายหลังที่มีการเสนอโครงการรอบใหม่ในปีที่ 2 ซึ่งคนส่วนใหญ่เห็นถึงประโยชน์ร่วมกัน แต่ก็จะมีบางกลุ่มรู้สึกว่าจะไม่ได้รับการตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็นอยู่ดี ก็จะไม่ค่อยๆ ปลีกตัวเองโดยลดบทบาทและการมีส่วนร่วมในโครงการลง ซึ่งเมื่อเกิดเหตุการณ์ในลักษณะนี้ โครงการจึงได้จัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมสำหรับกลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ให้วางแผนทำกิจกรรมต่อเนื่อง เพื่อลดความรู้สึกขัดแย้งของคนกลุ่มน้อยในชุมชน

บทเรียนจากชุมชนเกาะสะท้อนทำให้เห็นว่า การรื้อฟื้นและสานความสัมพันธ์ในสังคมชุมชนที่มีความต่าง ต้องให้ความสำคัญกับคนทุกกลุ่มอย่างเสมอภาค สร้างความรู้สึกว่า ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใดจะได้รับประโยชน์ แทนที่จะยึดเอาความต้องการของคนส่วนใหญ่ ซึ่งเท่ากับละเลยความต้องการของคนกลุ่มน้อยที่อยู่ร่วมกัน ยิ่งในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งด้วยแล้ว มักจะเห็นชัดถึงฝ่ายที่เสียเปรียบหรือเป็นคนกลุ่มน้อย ซึ่งมักจะต้องเป็นฝ่ายยอมรับการตัดสินใจและเสียสละให้กับอีกฝ่ายเสมอๆ ดังนั้นการอ้างถึงประโยชน์ร่วมกัน ในความเป็นจริง ก็มักไม่ได้ตรงหรือตอบสนองกับความต้องการของคนทุกกลุ่ม เนื่องจากในสภาพพื้นที่จริงอาจทำได้ลำบากเพราะวิถีชีวิตชาวบ้านแต่ละกลุ่มแตกต่างกัน และ/หรือสภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยให้เกิดการร่วมกันอย่างแท้จริง กลุ่มคนที่ได้รับการปฏิบัติในฐานะที่เป็นฝ่ายเสียเปรียบ หากไม่ได้รับการดูแลหรือใส่ใจ ย่อมกระทบต่อความรู้สึกและมักส่งผลต่อความสัมพันธ์ในเชิงขัดแย้งของคนกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่เดียวกัน

ดังนั้นในการดำเนินโครงการพัฒนา จำเป็นต้องให้ความสำคัญแก่คนทุกกลุ่ม โดยการกระจายทรัพยากรอย่างทั่วถึง ตลอดจนสร้างวัฒนธรรมการทำงานในเชิงเกื้อกูล แบ่งปัน และพยายามรักษามูลประโยชน์ของทุกฝ่ายไว้ ซึ่งนอกจากจะช่วยเยียวยาความสัมพันธ์ ยังสามารถสร้างพื้นที่ของความไว้วางใจหรือมิตรภาพระหว่างกันได้ ดังตัวอย่างชุมชนโคกเคียน จ.นราธิวาส เช่นเดียวกัน ที่มีคนต่างศาสนิกอยู่ร่วมกัน พบว่า นับแต่ปีแรกที่ดำเนินโครงการ มีการแยกโครงการที่ตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็นของคนต่างกลุ่มกัน เพราะสภาพวิถีชีวิตและลักษณะพื้นที่ต่างกันมาก เช่น พื้นที่ที่มีคนพุทธอาศัยอยู่หนาแน่น ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำการเกษตร ปลูกข้าวเป็นหลัก ก็ดำเนินโครงการสร้างโรงสีข้าว ขณะที่พื้นที่ที่ติดกับทะเล ซึ่งกลุ่มพี่น้องมุสลิมอาศัยอยู่มาก มีปัญหาเรื่องน้ำดื่ม-น้ำใช้ จึงเสนอโครงการปรับปรุงคุณภาพน้ำดื่ม-น้ำใช้ เท่ากับได้ตอบสนองตามความจำเป็นที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของกลุ่มที่มีความแตกต่างกัน นอกจากนี้ การดำเนินโครงการในปีถัดๆ มา ก็พบว่า การเสนอและดำเนินโครงการของชุมชนดังกล่าว ยังแสดงให้เห็นถึงฐานคิดที่ต่างฝ่ายสามารถจัดสรรงบประมาณ ทรัพยากร โดยพยายามรักษาประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการที่ต่างกันของชาวบ้านแต่ละกลุ่ม ทำให้ไม่เกิดความขัดแย้ง

✦ สานสัมพันธ์ เชื่อมเครือข่ายเยาวชนเป็นพลังสร้างสรรค์

แม้ความแตกต่างกันมีโอกาสนำไปสู่ความขัดแย้งได้มาก แต่ในงานเครือข่ายเยาวชนชายแดนใต้ ที่เป็นการรวมตัวของเยาวชนหลากหลายกลุ่ม กลับกลายเป็นจุดแข็งที่สร้างพลังให้เกิดขึ้น โดยพบว่า ไม่เพียงแต่ภูมิหลังทางศาสนา ความแตกต่างของกลุ่มเยาวชนยังมาจากความสนใจ ความถนัด โอกาสและการเข้าถึงช่องทางหรือแหล่งสนับสนุนการทำกิจกรรมของเยาวชนที่ไม่เท่ากัน หากก็กลับเป็นผลดีเมื่อมีโอกาสได้มาสานสัมพันธ์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในความเป็นเครือข่ายต่างช่วยกันเติมเต็มและมีส่วนในการสนองตอบความหลากหลายในประเด็นต่างๆ ที่เยาวชนกำลังเผชิญ ทั้งเรื่องงานพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาในกลุ่มเด็กและเยาวชน สร้างให้เกิดการเรียนรู้และความร่วมมือระหว่างกัน สร้างเสริมศักยภาพ ยกระดับตนเอง และพัฒนางานเยาวชนที่มีคุณภาพ สามารถตอบสนองการแก้ไขปัญหาเฉพาะกลุ่ม เช่น ปัญหายาเสพติด การว่างงาน การศึกษา และความยากจน ตลอดจนปัญหาพร้อม

อย่างกรณีความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ดังที่เยาวชนหลายคนได้ร่วมกันสะท้อนว่า

“เราสามารถต่อรองกับภาครัฐได้ เพราะเรามีเครือข่าย เราสามารถยกระดับความเป็นอาเซียน ให้เห็นว่าเยาวชนสามจังหวัดก็กำลังคิดเรื่องนี้อยู่”

“กลุ่มที่เคยได้สัมผัสกันอาจจะน้อยเกินไป แต่พอมารวมอีกหลายเครือข่าย ก็สามารถแลกเปลี่ยนแนวคิดในเรื่องที่เราไม่เคยคาดคิดมาก่อนได้ เพราะเรามีหลายเครือข่ายเชื่อมโยงกัน”

“รู้แล้วว่าองค์กรเยาวชนน้อยมากที่จะมาแบบนี้ อยู่กันแบบต่างคนต่างทำ.... กลุ่มเยาวชนที่ผ่านมา จัดตั้งแบบครั้งเดียวจบ แต่เด็กผ่านระบบนั้นมาแล้วรู้ว่าไม่ใช่แบบนั้น จะปรับตัวเปลี่ยนแปลงได้เยอะมาก จะรู้สึกว่าจะไม่อยากเป็นเครื่องมือของรัฐแล้ว...”

นอกจากนี้ การรวมตัวของเยาวชนยังเป็นเหมือนเกราะกำบังและเป็นช่องทางที่พวกเขาสามารถจะต่อรองกับการสอดส่อง การเพ่งเล็ง และการกระทำที่ละเมิดต่อสิทธิขั้นพื้นฐาน เช่น การตรวจค้น ซึ่งเป็นประสบการณ์ร่วมของเยาวชนในพื้นที่ที่ตกเป็นกลุ่มต้องสงสัย ถูกจับตามองและเฝ้าระวังจากเจ้าหน้าที่รัฐ โดยการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย และได้รับการสนับสนุนจากองค์กรที่นำเชื่อถือ เป็นที่ยอมรับ และมีผู้นำองค์กรเป็นที่รู้จักของสังคม เป็นเหมือนการมีพื้นที่ยืนในสังคม ให้ได้มีบทบาท เป็นเครื่องแสดงศักยภาพ ซึ่งเป็นพลังอำนาจอย่างหนึ่งของเด็กเยาวชนที่สามารถนำมาใช้ทำงานตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของแต่ละกลุ่ม พร้อมๆ กับเป็น *เกราะกำบัง* เพื่อป้องกันการคุกคาม ควบคุม กระทั่งการขัดขวางมิให้เยาวชนรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม แม้จะเป็นกิจกรรมที่เป็นสาธารณประโยชน์ก็ตาม

✖ **ใช้งานพัฒนา และการหารือ พื้นที่ความสัมพันธ์ และลดข้อขัดแย้ง**

สำหรับชุมชนศาสนิกเดียวกัน ไม่พบปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรง เพราะมีความเข้าใจความหมาย คุณค่า และการปฏิบัติตนที่สอดคล้องกัน แต่ก็ได้รับผลกระทบจากเงื่อนไขอื่นๆ ที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ เช่น กรณีพื้นที่บ้านชุมบก

จนราธิวาส จากปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองท้องถิ่น ชาวบ้านแบ่งแยกให้การสนับสนุนฝ่ายการเมืองคนละขั้ว การเลือกตั้งที่เกิดขึ้นทุกครั้งจึงยังทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนห่างเหินกันมากขึ้น จากการขับเคี่ยว แข่งขัน และช่วงชิงอำนาจทางการเมือง ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชน ดังที่มีการสะท้อนว่า

“ช่วงที่เราทำโครงการรอบแรก เรามีเลือกตั้งผู้ใหญ่หมู่บ้าน ทำให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชน คณะทำงานบางส่วนของเราเลยออกไป แต่กิจกรรมที่เราทำเป็นการดึงเขาเข้ามาร่วมเวทีใหม่ พอเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านจบไป แต่ฝ่ายที่แข่งขันกันก็ไม่เข้ามาคุย ทำให้งานไปต่อไม่ได้ ดังนั้นถ้าไม่มาคุย งานก็จะจบ ทำให้แกนนำสองฝ่ายก็มาคุยกันเพื่อให้งานเสร็จตามเป้าหมาย การเมืองท้องถิ่นแบ่งคนออกเป็นฝักฝ่ายอย่างชัดเจน พอเลือกตั้งก็มีความขัดแย้งกันเกิดขึ้น ต้องรอจนกว่าเลือกตั้งแล้วเสร็จ เขาจะกลับมาใหม่ ถ้าเขาเห็นว่าเป็นประโยชน์กับชุมชน ช่วยกันขับเคลื่อนชุมชน จะทำให้คนที่ขัดแย้ง แข่งขัน และแบ่งฝ่ายกันกลับมาเหมือนเดิมได้”

ชุมชนชุมบก

นอกจากปัจจัยทางการเมืองที่บั่นทอนความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแล้ว ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน และการประกอบอาชีพ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมหรือความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ก็เป็นส่วนที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่นับวันจะห่างเหิน และแปลกแยกต่อกันมากขึ้น จากการที่ต้องปรับตัวไปตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ดังชุมชนบ้านทุ่งเค็จ จ.ปัตตานี ที่สะท้อนว่า

“เดิมทีคิดว่าเรื่องคลองในหมู่บ้านไม่เกี่ยวกับตัวเรา แต่จริงๆ มันเกี่ยวกับลูกหลานเรา ต่อไปในอนาคต ท่งนาที่ชาวบ้านได้ปลูกข้าวจะไม่เหลือ เพราะความเจริญเข้ามา แต่ก่อนปู่ย่าตายายทำนา แต่สภาพตอนนี้ไม่มีแล้ว เรายังไม่เห็นประโยชน์เพราะไม่ได้ทำนา มีอะไรเปลี่ยนแปลงไปมาก ความจริงที่เป็นอยู่กับปัจจุบันเราอยู่แบบบ้านๆ แต่เป็นอยู่แบบบ้านๆ ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญของประชากรหมู่บ้านเหมือนก่อน ที่เคยช่วยเหลือกัน เดียวนี้ห่างหายกัน การช่วยเหลือไม่มีแล้ว เพราะปัจจัยหลายอย่าง แต่ละคนทำมาหากินไปวันๆ ต่างคนต่างอยู่ไป”

ชุมชนท่งเค็ง

เช่นเดียวกับชุมชนวัดช้างให้ออก จ.ปัตตานี ที่สะท้อนให้เห็นเงื่อนไขปัจจัยเดียวกันในเรื่องสภาพการทำมาหากินที่เปลี่ยนแปลงไป และได้แยกผู้คนออกจากกัน เพราะไม่มีเวลาพบปะ ทำกิจกรรม และได้ใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกัน ดังที่สะท้อนว่า

“ต่างคนมีงานทำอยู่แล้ว หมู่บ้านนี้ผู้หญิงเยอะ แม่หม้ายเยอะ คนหนุ่มสาวก็มี แต่ถ้าเลยกลางคนไปจะเป็นแม่หม้ายเยอะ เนื่องจากสามีเสียชีวิต แต่ไม่ใช่จากเหตุการณ์ผู้หญิงก็ต้องไปกรีดยางด้วย ทำข้าราชการด้วย ทำโครงการต้องใช้เวลาว่าง ต้องสมัครใจมาทำกัน ไม่ได้บังคับ”

ชุมชนช้างให้ออก

กล่าวในภาพรวม ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและเครือข่าย มักมีทั้งความสัมพันธ์เชิงลบที่เป็นเรื่องความขัดแย้ง การเผชิญหน้า อำนาจหรือผลประโยชน์ และความรุนแรง และมีทั้งความสัมพันธ์เชิงบวกในลักษณะของความกลมกลืน ความคุ้นเคยใกล้ชิด และความเอื้ออาทรแบ่งปันกัน ซึ่งการดำเนินงานโครงการ ชต. ด้วยกระบวนการ CDD เป็นการสร้างพื้นที่แห่งประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันของชาวบ้าน เป็นหนทางในการเยียวยาฟื้นฟู และพัฒนาความสัมพันธ์ที่ถดถอยให้กลับคืนมา ในลักษณะของการใช้ทุนทางสังคมที่เป็นเรื่องความสัมพันธ์แบบรู้จักมักคุ้นกันมาแต่เดิมในสังคมท้องถิ่น การพัฒนาสร้างความเข้มแข็งจากการใช้เวลาและทำกิจกรรม/โครงการร่วมกัน รวมถึงการเปิดพื้นที่การเรียนรู้ใหม่ๆ ที่กว้างขวางในกลุ่มและชุมชนที่มีความสัมพันธ์อยู่เดิม ทั้งนี้ในการดำเนินโครงการพัฒนาของชุมชนพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นในลักษณะใด อยู่ที่ทำให้ความสำคัญกับความแตกต่างของคนทุกกลุ่มที่อยู่ร่วมกันในชุมชน ความสามารถในการจัดสรรและกระจายทรัพยากร รวมถึงผลประโยชน์ที่ครอบคลุมทั่วถึงในทุกกลุ่ม ตลอดจนการให้ความสำคัญกับการพูดคุยหารือเพื่อเพิ่มความเข้าใจซึ่งกันและกันแม้จะคิดต่างกัน ว่าในประเด็นเหล่านี้มีการคำนึงถึงหรือให้ความสำคัญมากน้อยเพียงใด

2. ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้นำศาสนา และผู้นำท้องถิ่น พบว่า กระบวนการทำงานของโครงการ ที่สร้างเงื่อนไขให้มีคณะทำงานเป็นกลไกขับเคลื่อนงานพัฒนาในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่ได้รับการเลือกจากคนในชุมชนด้วยตนเอง โดยได้ร่วมกับผู้นำชุมชนและผู้นำท้องถิ่น ประชุม ปรึกษาหารือและร่วมกิจกรรมกันบ่อยขึ้น ช่วยให้คณะทำงานแต่ละคนเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตน มีความตระหนักถึงอำนาจภายในตนซึ่งก่อตัวขึ้นผ่านกระบวนการและการดำเนินโครงการ ประกอบกับกิจกรรมงานพัฒนาที่ชุมชนทำมีความก้าวหน้าที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น ส่งผลให้คณะทำงานชุมชนเริ่มมีบทบาทเป็นที่ยอมรับจากผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ดังตัวอย่างในกรณีบ้านทุ่งเค็ง จ.ปัตตานี ที่ผู้ประสานงานพื้นที่สะท้อนว่า

“ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับชาวบ้านเปลี่ยนไป เนื่องจากผู้ใหญ่บ้านสนใจเข้าร่วมทำกิจกรรมกับชาวบ้าน แสดงถึงการสนับสนุนงานของชาวบ้าน ทำให้เกิดความใกล้ชิดกับผู้นำมากขึ้น หรือการที่ผู้นำศาสนาร่วมกิจกรรมบ่อยๆ เป็นที่ปรึกษาโครงการ มาร่วมให้ความสำคัญกับกิจกรรมของชาวบ้าน ไม่ได้ปล่อยให้ชาวบ้านทำกันเอง เวลามีปัญหา เขาก็ให้คำแนะนำและร่วมแก้ไขปัญหาด้วยกัน ตรงนี้ทำให้ความสัมพันธ์ดีขึ้นมาก”

จากความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและผู้นำชุมชนที่มีแนวโน้มเป็นไปในทางที่ดีดังกล่าว นอกจากจะเป็นเครื่องแสดงถึงการที่ชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงอำนาจภายในตัวเองที่สามารถจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดสรรทรัพยากร งบประมาณ และการพัฒนาชุมชน ยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มของการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาวบ้านกับผู้นำอีกด้วย ผลการดำเนินงานพัฒนาที่เป็นประโยชน์กับสมาชิกชุมชน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจ ความมั่นใจแก่ตนเอง และยังได้รับการยอมรับจากผู้นำในชุมชน ขณะเดียวกัน ได้ช่วยยกสถานะของชาวบ้าน ที่ไม่ใช่อยู่ในฐานะเป็นเพียงผู้ตาม ต้องมีตัวแทนคอยควบคุม ตัดสินใจแทน แต่กลายมาเป็นผู้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา การปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือการพัฒนาผ่านกิจกรรม/ โครงการต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของตน เช่น บางพื้นที่

ชาวบ้านเห็นร่วมกันที่ควรเพิ่มบทบาทของผู้นำท้องถิ่น เช่น กำนัน ให้เข้ามาสนับสนุนการดำเนินโครงการ เพราะลักษณะของโครงการบางโครงการ ใช้งบประมาณค่อนข้างสูงมาก จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานในพื้นที่ ต้องอาศัยผู้นำท้องถิ่นในการประสานงานและผลักดันด้านงบประมาณเพิ่มเติม เป็นต้น

3. ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานทางการ ที่ผ่านมา โดยมากชาวบ้านมักอยู่ในฐานะเป็นฝ่ายตั้งรับ ปฏิบัติตาม เพื่อตอบสนองต่อนโยบาย แผนงาน และโครงการพัฒนาต่างๆ ของหน่วยงานทางการ โดยขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนด ตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติ และดำเนินการ ด้วยวิธีการและการคาดหวังถึงผลลัพธ์ที่สอดคล้อง ตรงกับความจำเป็นและความต้องการที่แท้จริง ดังนั้นเมื่อชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการ CDD และดำเนินโครงการพัฒนาด้วยตนเอง ทำให้ชาวบ้านสามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบโครงการพัฒนาที่ได้รับการสนับสนุน ซึ่งพบว่า โครงการ ชขต. ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน บนฐานข้อมูล และสร้างการมีส่วนร่วม สามารถตอบสนองความต้องการและความจำเป็นได้มากกว่า เพราะเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การตัดสินใจร่วมกันด้วยข้อมูล และการวิเคราะห์ชุมชนร่วมกันของทุกคน ดังที่ชุมชนโคกเคียน จ.นราธิวาส สะท้อนว่า

“โครงการราชการกับโครงการ ชขต.ต่างกันเรื่องการติดตาม ราชการไม่ติดตาม ที่ชาวบ้านจะเอา ไม่ให้ทำ แต่โครงการ ชขต. ชาวบ้านมาตกลงกันจะเอาอะไร แต่ทั้งไม่ได้ มีคนมาตามดู โครงการราชการเรียกคนง่าย เพราะแจกเยอะ แต่เราเรียกมาทำงาน ถึงเรียกยากกว่า แต่โครงการนี้ยังยืนกว่า เพราะเราได้รวมตัวกัน เกิดจากความต้องการของเรา ดูอย่างเครื่องทำปุ๋ยนี้ ราชการ

เอามาแจก เขามึงบแล้วก็ซื้อมาให้ เราจะเอาหรือไม่เอา เขาจะให้
ตอนนี้ไม่ได้ใช้งาน ตั้งทิ้งเป็นเศษเหล็ก เพราะมันไม่ตอบสนอง
ความต้องการใช้งานของเรา”

ชุมชนโคกเคียน

การเข้าร่วมโครงการ ชขต. ส่งผลให้ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน
กับหน่วยงานของรัฐมีความเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปในทิศทางบวก จาก
ประสบการณ์ที่ชาวบ้านได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการ CDD ทำให้เห็นถึงประโยชน์และ
ความสำคัญในการพัฒนาโครงการที่ตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็น
มีความโปร่งใส และยังพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา
ชุมชนของตน จึงมีแนวคิดที่จะนำกระบวนการดังกล่าวเข้าไปประยุกต์ใช้กับ
โครงการพัฒนาอื่นๆ ที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทางการ แสดงให้เห็น
ถึงการปรับความสัมพันธ์ซึ่งชาวบ้านแสดงเจตนาที่จะมีส่วนร่วมในการกำหนด
กระบวนการ และวิธีการดำเนินโครงการ ไม่ใช่รอฟังคำสั่งและปฏิบัติตามเท่านั้น
เช่นที่ผู้ประสานงานพื้นที่ชุมชนทุ่งเค็จ จ.ปัตตานี สะท้อนไว้ดังนี้

“ช่วงที่เราทำปีที่ 2 โครงการพนม³เข้ามา ทางผู้ใหญ่บ้านเห็นว่า
วิธีการของเราใช้ได้ผล ก็มีการเรียกคนในชุมชนเข้าร่วมประชุม
ถามว่าจะทำอะไรบ้าง คณะทำงานที่เคยร่วมกับเรา เขาเรียนรู้
กระบวนการที่ทำแล้ว ถ้าที่จะเสนอว่าบ้านเรามีปัญหาเรื่อง
น้ำประปา เกิดเสียงถกเถียงกันในเวที แต่ก่อนไม่มีเลย ผู้ใหญ่บ้าน
เสนออะไรก็เคยก็ยอมรับให้ผ่านๆ ไป เราภูมิใจที่เขานำเทคนิคเรา
ไปใช้ต่อ”

³ โครงการ “พนม” คือโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนในระดับหมู่บ้าน เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่
ปี 2550 โดยสนับสนุนงบประมาณเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
ตั้งแต่ 2.5 แสน-3.5แสน ขึ้นอยู่กับจำนวนครัวเรือนของหมู่บ้าน

นอกจากนี้ ยังเป็นการเพิ่มโอกาสและช่องทางที่หน่วยงานทางการจะเข้ามาสนับสนุนมากขึ้น จากรูปธรรมการดำเนินโครงการและผลงานที่เป็นที่ประจักษ์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพ ทักษะและความสามารถของชุมชนในการดำเนินงาน การติดตาม ประเมินผล และปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง ย่อมจะช่วยให้หน่วยงานทางการเข้ามาสนับสนุนและจัดสรรงบประมาณแก่ชุมชนอย่างถูกต้อง เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการ เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม สร้างความสัมพันธ์และการสื่อสารแบบสองทางมากขึ้น เกิดบรรยากาศการแลกเปลี่ยน ปรีกษาหารือ ร่วมกันคิดร่วมกันทำ แสดงถึงความเข้าใจ เข้าถึงในการพัฒนา เพื่อให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง ซึ่งย่อมส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับหน่วยงานรัฐในเชิงบวก ในขณะเดียวกัน จากการที่ชาวบ้านเรียนรู้ มีประสบการณ์ตรง และเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการลงมือทำด้วยตนเองในงานที่โครงการ ชด.สนับสนุน ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง มีความกล้าที่จะส่งเสียงบอกถึงความต้องการที่แท้จริง และรับผิดชอบดำเนินการด้วยความรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งจะเป็นเครื่องรับประกันได้ถึงการได้รับประโยชน์และความยั่งยืนของการพัฒนา

เวลา

กระบวนการพัฒนาโดยมีชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนที่เรียกว่า CDD ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินโครงการ นับตั้งแต่การพัฒนากอบคอง การศึกษาชุมชน การเก็บข้อมูลชุมชนแบบมีส่วนร่วม หรือการจัดเวทีวิเคราะห์ชุมชน ก่อนจะนำไปสู่การเลือกประเด็นที่จะพัฒนาเป็นโครงการของชุมชน ซึ่งการเข้าร่วมกิจกรรมในขั้นตอนต่างๆ ไม่เพียงชาวบ้านที่เข้าร่วมแต่ละคนต้องจัดสรรและสละเวลาของตนเอง ยังต้องหาเวลาที่สอดคล้องกับคนส่วนใหญ่ในชุมชนอีกด้วย เกิดความเชื่อมโยงตนเองเข้ากับผู้อื่นและชุมชนในฐานะเป็นตัวตนส่วนรวม ทั้งนี้ด้วย

ระยะเวลาที่ต่อเนื่องและยาวนานพอในการทำกิจกรรม ทำให้ชาวบ้านได้เข้ามาสัมพันธ์ พูดคุย ปรึกษาหารือ ทำงานร่วมกัน สร้างให้เกิดความใกล้ชิดและคุ้นเคยกันมากขึ้น เอื้อต่อการพัฒนาความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ ดังที่หลายชุมชนได้สะท้อนให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ที่ค่อยพัฒนาขึ้นตามเวลาที่ได้ร่วมทำโครงการด้วยกัน

“ท้อแท้มากเลยนะ ขนาดที่มะ (ผู้ประสานงานในพื้นที่) โทรมาอยากจะกดโทรศัพท์ทิ้งเลย ไม่เคยเจอแบบนี้ แต่มะเป็นพี่เลี้ยงที่ดี เขาใจเย็น เวลาหาข้อมูลชุมชนก็ถามผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติหมู่บ้าน ใช้เวลาขั้นตอนนี้ ประมาณ 2-3 เดือนส่วนใหญ่จะนัดกันเป็นกลุ่มๆ ไปบ้านนั้นไปบ้านนี้ ช่วยกันวาดแผนผัง ไม่เคยทำกระบวนการแบบนี้มาก่อน”

ชุมชนช้างให้ออก

“บางครั้งอยู่ที่โรงเรียน บางครั้งมีธุระ หลายคนติดงาน ทำนากลางวัน พอมีเวลาว่างก็เข้าประชุมกลางคืน การรวมคนหลายๆ คนตอนกลางคืนจะยาก เพราะเขามีกงานกัน ส่วนใหญ่ก็ประชุมกันตอนกลางคืน ถ้าเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือศาสนาจะมีเวลาของเขา ถ้าเราอยากประชุมชาวบ้านก็ประชุมกลางคืน การก่อสร้างบางที่ก็ทำกลางคืน มันต้องใช้คนเยอะ ช่วงที่เราสร้างอาคารอเนกประสงค์เป็นช่วงบวช กลางคืนเหนื่อย แคนั่งยังลุกไม่ไหวเลย กลางคืนจะสามารถกินอะไรได้แล้ว เราใช้เวลากลางคืนทำงานด้วยกัน”

ชุมชนชุมบก

การจัดสรรเวลาว่างซึ่งเป็นเวลาที่อยู่นอกเหนือเวลาทำงานในอาชีพและพักผ่อน นับเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของงานพัฒนา และเป็นเงื่อนไขให้เกิดการเรียนรู้ สร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยพบว่า ชาวบ้านที่มาร่วมโครงการจะจัดสรรเวลาที่เหลือจากความรับผิดชอบในครัวเรือน และการประกอบอาชีพหลัก มาทำกิจกรรมด้วยกัน ดังนั้นหากหมู่บ้านใดมีสมาชิกโครงการที่มี เวลาว่าง หรือสามารถจัดสรรเวลาแก่ส่วนรวมมากเพียงพอ จะทำให้การขับเคลื่อนและผลักดันให้งานดำเนินไปได้ต่อเนื่อง แตกต่างจากโครงการที่สมาชิกไม่ค่อยมี เวลาว่าง ทำให้โครงการพัฒนาดำเนินไปได้ล่าช้าและอาจสะดุดหยุดลง

“เราทำตรงนี้ เป็นรายได้เสริม พอเก็บเงินเข้า หลังจากกรีดยางของใครของมันแล้ว เราก็มารวมกันทำมะพร้าวคั่วที่นี้ สนุกดี ดึกกว่าอยู่ว่างๆ เราเริ่มมีลูกค้าประจำ เพราะมะพร้าวคั่วเรามีคุณภาพดี คั่วด้วยมือ ไม่แตกมัน ลูกค้ามีจากยะลา จากโกลก มาจองเรื่อยๆ”

ชุมชนทุ่งเค็จ

การวิเคราะห์เรื่องเวลาและการใช้เวลาของชาวบ้านในชุมชน มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้เข้ามาสนับสนุนงานพัฒนาของชาวบ้าน โดยการรู้จัก “เวลาของชุมชน” จนมองเห็นถึง เวลาว่าง จากความรับผิดชอบส่วนตัวและครอบครัวที่สอดคล้องกัน และมีความเป็นไปได้ที่พอจะจัดสรรให้ลงตัว ย่อมส่งผลต่อการให้ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม ต่างๆ โดยจัดจังหวะให้อยู่ในช่วงที่เหมาะสม เช่น หลังเวลากรีดยาง มีระยะเวลาเพียงพอ มีความต่อเนื่องสม่ำเสมอ เป็นเวลาที่ทุกคนว่าง

ตรงกันหรือว่างกันเป็นส่วนใหญ่ กระทั่งสามารถเสียสละโดยสมัครใจร่วมกันได้ ย่อมเป็นเงื่อนไขสำคัญของความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตจริง

พื้นที่

พื้นที่หรือสภาพแวดล้อมมีส่วนสำคัญที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น การกำหนดพื้นที่ที่จะทำงานหรือทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นโอกาสให้ได้พบปะพูดคุย ปะทะสังสรรค์กัน ตลอดจนได้ร่วมทำกิจกรรมของชาวบ้านในแต่ละชุมชน ทำให้ได้ใกล้ชิดและคุ้นเคยกันมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่สาธารณะที่คนทุกกลุ่มรู้สึกว่ามีสัมพันธกับตนและสามารถเข้าร่วมได้ ตัวอย่างโครงการอนุรักษ์คลองของหมู่บ้านทุ่งเค็ง จ.ปัตตานี มีกิจกรรมที่ชาวบ้านต้องออกไปสำรวจสภาพคลองว่าเป็นอย่างไร ซึ่งก่อนหน้านี้ชาวบ้านไม่ได้สนใจนัก ครั้นได้ออกสำรวจ ได้เรียนรู้เปรียบเทียบสภาพในอดีตกับปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป พบเห็นความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้น จึงมาคิดว่าหากปล่อยไปจะไม่เหลือทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เกิดความร่วมมือกันที่จะอนุรักษ์คลองสายนี้ไว้

“ประธานโครงการมีวิถีชีวิตและทำมาหากินอยู่กับคลอง เลย์รู้สึก ว่าถ้าคลองสายนี้หายไปจะส่งผลกระทบต่อชีวิต เขาจะอยู่ไม่ได้ จึงเสนอทำโครงการอนุรักษ์คลอง ซึ่งระดมอาสาสมัครที่ส่วนใหญ่เป็น เด็กและเยาวชนเข้ามาร่วมกัน เป็นจุดที่ต่างจากโครงการอื่นๆ ที่ผู้ใหญ่ในหมู่บ้านจะมาร่วมกันทำ พื้นที่อย่างคลองในหมู่บ้านทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่มากขึ้น จากที่เด็กๆ ไม่เคยรู้อะไรเกี่ยวกับ คลองที่เขาเห็นทุกวัน พอได้ฟังคนเฒ่าคนแก่เล่าเรื่องสมัยก่อนให้ ฟัง เขาก็สนใจ คิดว่าควรจะรักษาไว้ แต่เรื่องนี้เป็นเรื่องใหม่ จึงต้อง

ขอความช่วยเหลือจากวิทยากรข้างนอกเข้ามาบรรยายให้ฟัง ซึ่งดีมากตรงที่ชาวบ้านได้คิดว่าคนนอกยังให้ความสำคัญ นี่เป็นคลองในหมู่บ้านเขาเอง ก็ต้องให้ความสำคัญมากด้วย”

ผู้ประสานงานพื้นที่ชุมชนทุ่งเค็ง

นอกจากนี้พบว่า หากสามารถพัฒนาและขยายพื้นที่ด้วยการเชื่อมต่อกับพื้นที่สาธารณะที่มีอยู่เดิมในชุมชน อย่างมีสยิด และตาตกา จะส่งผลให้การปฏิสัมพันธ์ของชาวบ้านกว้างขวางออกไปได้อีก ดังตัวอย่างที่สะท้อนในหลายพื้นที่

“มติเอกฉันท์ว่า อาคารอเนกประสงค์เป็นประเด็นแรกที่เราต้องแก้ เพราะถ้าเรามีอาคารอเนกประสงค์ เราก็จะมาประชุมสร้างเวทีความเข้าใจได้ เรื่องอื่นก็จะตามมา ตอนแรกมีการนำเสนอหลายโครงการ ถ้าไม่ยอมกันก็ตกลงได้ยาก แต่เราเห็นว่าทำแล้วจะเป็นประโยชน์ของหมู่บ้าน เป็นของส่วนรวม จึงลงมติเลือกทำอาคารอเนกประสงค์ ซึ่งไม่ได้ใช้ประโยชน์เพื่อการประชุมเท่านั้น แต่ใช้เป็นโรงเรียนตาตกาของเด็กช่วงเสาร์-อาทิตย์ ใช้ในกิจกรรมหลายอย่าง สร้างแล้วได้ใช้งานจริง เราคิดว่าชาวบ้านเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์พอใจ”

ชุมชนชุมบก

สำหรับชุมชนที่คนต่างศาสนิกอยู่ร่วมกัน นับว่าเรื่องพื้นที่ในการทำกิจกรรมร่วมกันมีความอ่อนไหวและส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ เช่นกรณีชุมชนเกาะสะท้อน จ.นราธิวาส ซึ่งเดิมการทำกิจกรรมทางสังคมใดๆ มักทำในพื้นที่หรือโซนใดโซนหนึ่งเท่านั้น โดยเฉพาะกรณีพี่น้องมุสลิมต้องเข้าไปประชุมภายในวัดหรือในสถานที่ที่รู้สึกว่าเป็นพื้นที่ของคนส่วนใหญ่ คนที่มีอำนาจเหนือ สามารถควบคุมทุกอย่างได้เพียงฝ่ายเดียว จึงเกิดความไม่สบายใจ หากผู้เกี่ยวข้องหรือผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์จะต้องใช้พื้นที่เดียวกัน ขาดความเข้าใจ มีการแสดงออกหรือการกระทำที่ไม่เหมาะสม ก็อาจมองได้ว่าเป็นการกระทำที่ไม่เคารพความแตกต่าง ซึ่งผู้ได้รับผลกระทบย่อมรู้สึกต่อต้านและหลีกเลี่ยงการปฏิสัมพันธ์ด้วย ดังนั้นการแสวงหาพื้นที่ตรงกลางที่ทำให้ความแตกต่างระหว่างคนสองกลุ่มนั้น อยู่ร่วมกันได้หรือเข้าถึงได้ด้วยกันทุกกลุ่ม ย่อมช่วยสร้างความรู้สึกปลอดภัย ผ่อนคลาย วางใจได้ และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันได้ เป็นหนทางในการสมานความรู้สึกของกลุ่มคนที่รู้สึกถูกรังแก รู้สึกเป็นฝ่ายเสียเปรียบที่ต้องยอมเสียสละเพียงฝ่ายเดียว หรือไม่ได้รับการเคารพ เป็นต้น

กิจกรรม

การที่สมาชิกชุมชนเข้ามาร่วมทำกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของตน ทำให้แต่ละคนได้ตระหนักในหน้าที่ความรับผิดชอบ และได้แสดงศักยภาพในบทบาทที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง เป็นทั้งผู้รับและให้ความช่วยเหลือสนับสนุนกันและกัน รวมถึงอยู่ในฐานะผู้ได้รับประโยชน์จากการทำกิจกรรมนั้นๆ ด้วย ซึ่งล้วนส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ทั้งนี้กิจกรรม/โครงการพัฒนาที่ดำเนินการในชุมชนเป้าหมาย สามารถจำแนกได้เป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

1) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและประเพณี โครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสืบทอดประเพณีและรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ โครงการทำขันหมากและโครงการกลองยาว ของหมู่บ้านช้างให้ออก จ.ปัตตานี โครงการแรกต้องการสืบสานการทำขันหมากในหมู่บ้านต่อจากคนเก่าคนแก่ ซึ่งมีแต่จะล้มหายตายจากไปทุกที อีกทั้งเป็นการส่งเสริมการใช้ขันหมากที่ทำขึ้นในหมู่บ้านแทนการสั่งทำ

จากที่อื่น เป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนอีกทางหนึ่ง ส่วนโครงการกลองยาว มีวัตถุประสงค์ใกล้เคียงกันที่ต้องการส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น เนื่องจากการแห่กลองยาวเป็นการละเล่นหนึ่งในงานบุญประเพณีของหมู่บ้าน จึงมองว่าหากมีกลุ่มกลองยาวเกิดขึ้น จะได้รับความสนใจจากคนในหมู่บ้าน ประธานโครงการกลองยาว เล่าถึงความสำคัญ กิจกรรม และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนว่า

“ที่คิดจะทำเพราะการเล่นกลองยาวเป็นการละเล่นในประเพณีหมู่บ้าน เช่น แห่เทียนเข้าพรรษา ชักพระ ทอดกฐิน งานบวช เดิมมีแต่กลองมาเล่นไม่มีนางรำ แต่เพื่อให้ครึกครื้นมากขึ้นต้องมีคนรำด้วย ทุกวันนี้เจ้าภาพต้องไปจ้างกลองยาวข้างนอกมาเล่น แต่ถ้าทำของหมู่บ้านก็ไม่ต้องไปจ้าง คนบ้านเราจะได้มีรายได้ด้วย ที่ผ่านมาพวกแม่บ้านจะไปเป็นนางรำร่วมกับกลองยาวที่วัด ก็รำไปไม่ได้มีท่าอะไร สาวๆ ไม่ค่อยรำเพราะเขายาย พวกเราแก่แล้วไม่ค่อยรู้สึก ต่อไปจะมีวิทยากรมาสอนรำและฝึกซ้อมด้วย มีคนมาสมัครเป็นนางรำกันเยอะ ได้คุยกันสนุกสนาน น่าจะทันได้ไปรำเทศกาลทอดกฐินปีนี้”

ชุมชนช้างให้ออก

จุดเด่นของทั้งสองโครงการนี้คือ การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานการพัฒนา สร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน สร้างสีสัน ทำให้สมาชิกชุมชนได้ปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ขณะที่โครงการพัฒนาโดยมาก มักมุ่งที่การแก้ไขปัญหาในด้านเศรษฐกิจหรือเรื่องปากท้อง หรือด้านโครงสร้างทางกายภาพเป็นหลัก ทำให้

เห็นการสร้างสรรคและความหลากหลายของกิจกรรมการพัฒนาที่สามารถสนองตอบความสนใจของคนในชุมชน ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่ความต้องการและความจำเป็นพื้นฐานทางกายภาพ แต่ยักรวมถึงเรื่องสุนทรียะ การพักผ่อนหย่อนใจ อันเป็นมิติสำคัญในชีวิตที่จะขาดเสียมิได้

นอกจากนี้ยังมีโครงการที่ได้รับการสนับสนุนซึ่งช่วยสร้างให้เกิดปฏิสัมพันธ์ผ่านกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและประเพณี แม้ว่าจะไม่ใช่วัตถุประสงค์ของโครงการโดยตรง แต่การดำเนินโครงการพัฒนากลับมีส่วนร่วมในการส่งเสริมศาสนาและประเพณี เช่น การนำรายได้มาปันผลแก่คนด้อยโอกาส ซึ่งสอดคล้องตามหลักปฏิบัติทางศาสนาที่สอนให้ผู้ที่มีฐานะดีกว่าต้องช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้อื่นที่ด้อยกว่า ตัวอย่างเช่นกรณีโครงการของหมู่บ้านทุ่งเค็จ จ.ปัตตานี ซึ่งผู้ประสานพื้นที่ได้สะท้อนการบริหารจัดการกองทุนของหมู่บ้านดังนี้

“อย่างเดือนที่ผ่านมา ก่อนเดือนบวชก็ปันผลให้กับเด็กกำพร้า คนชรา และคนพิการ รายได้ของการปันผลได้จากกำไรที่หักเข้าสู่กลุ่ม ปีที่ 2 ทางคณะกรรมการและสมาชิกเห็นว่าสถานที่ในการทำมันคับแคบ ไม่มีที่เก็บมะพร้าวที่ชาวบ้านเอามาขาย เลยขอโครงการแอลดีไอให้มีสถานที่เฉพาะ การสร้างนี้ได้แรงสมทบของชาวบ้าน มาเป็นอาสาสมัครในการสร้าง โครงการมีค่าอาหารเล็กๆ น้อยๆ ให้ตอนนี้เสร็จเรียบร้อยแล้ว”

ชุมชนทุ่งเค็จ

การดำเนินโครงการที่มีส่วนสนับสนุนศาสนาและประเพณี สอดคล้องกับวิถีปฏิบัติทางศาสนานั้น นับได้ว่าเป็นจุดแข็งจุดหนึ่ง อาจเนื่องมาจากเป็นเรื่องที่

กระตือรือร้น เป็นเรื่องของศรัทธาความเชื่อ จิตสำนึกที่ดีงาม อันเป็นคุณค่าที่มนุษย์ทุกคนต้องการเข้าถึง ทำให้ได้รับความร่วมมือในการดำเนินโครงการ เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม และตอกย้ำให้ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความกลมเกลียวกันมากขึ้น

2) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินและการประกอบอาชีพ

จากขั้นตอน/ กระบวนการทำงานโครงการฯ ที่กำหนดให้ต้องรวบรวมข้อมูลชุมชน จัดเวทีวิเคราะห์ชุมชน และเลือกประเด็นที่จะทำงานพัฒนา พบว่าส่วนใหญ่ชาวบ้านแต่ละพื้นที่ให้ความสำคัญกับเรื่องการทำมาหากินหรือการประกอบอาชีพเป็นหลัก เพราะตรงกับความต้องการและความจำเป็นเฉพาะหน้ามากที่สุด ดังที่กลุ่มหมู่บ้านโคกเคียน จ.นราธิวาส สะท้อนว่า

“ส่วนใหญ่เราเป็นเกษตรกร หลักๆ คือต้องการใช้ปุ๋ยในราคาถูก และปลอดสารเคมี แม้แต่คนทำนาที่ต้องการโรงสีเพื่อสีข้าว แต่เขาก็ต้องการปุ๋ยเพื่อใช้ในแปลงนาและผักสวนครัว ทำให้เกิดโครงการทำปุ๋ยขึ้นมา ซึ่งทุกคนก็เห็นตรงกันด้วย”

ชุมชนโคกเคียน

3) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ เป็นการดำเนินโครงการเพื่อแก้

ปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือนและครอบครัวของคนในชุมชน ตัวอย่างเช่น ร้านค้าชุมชนโคกพะยอม ร้านค้าลอยฟ้าชุมชนตลาดเก่า โครงการตั้งกลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าลอยฟ้าบ้านชุมบก เป็นต้น กลุ่มออมทรัพย์เป็นรูปแบบของสถาบันทางการเงินเพื่อการออมเงิน ช่วยปลูกนิสัยประหยัดและรักการออมให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน ส่วนร้านค้าลอยฟ้าให้บริการซื้อสินค้าเงินเชื่อ ลดปัญหาหนี้สินจากการกู้ยืมเงิน

นอกระบบ แล้วนำผลกำไรที่ได้ไปเป็นสวัสดิการชุมชน เช่น จ่ายเป็นเบี้ยยังชีพ คนพิการ ผู้สูงอายุ เด็กกำพร้า เด็กด้อยโอกาส โดยเบื้องต้นเงินลงทุนที่จะนำไปซื้อสินค้าให้แก่สมาชิก มาจากงบประมาณที่โครงการ ชชต. ให้การสนับสนุน แต่ระยะต่อไปจะมีการจัดสรรงบประมาณจากรายได้ที่มาจากการให้สินเชื่อแก่สมาชิก

4) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่าการริเริ่มโครงการในกลุ่มนี้ มีความสัมพันธ์กับการทำมาหากินและการประกอบอาชีพ เนื่องจากชาวบ้านมองเห็นความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม กับการดำรงชีวิต ตัวอย่างเช่นกรณีโครงการอนุรักษ์คลองของชุมชนทุ่งเค็ง จ.ปัตตานี ที่ผู้นำกลุ่มตระหนักถึงความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศตามธรรมชาติและ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ซึ่งจะกระทบกับการทำมาหากินของตนเองโดยตรง และย่อมจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนต่อไปด้วย จึงได้หยิบยกประเด็นผลกระทบด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งมีโครงการพัฒนาประเภทนี้เกิดขึ้นไม่มากนัก จึงมีความโดดเด่นแตกต่างไปจากโครงการอื่นๆ โดยมากที่มักมองถึงความต้องการ ความจำเป็นพื้นฐานโดยตรง เป็นหลัก

5) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิการชุมชน และพื้นที่สาธารณะ มีตัวอย่างโครงการที่หลากหลาย เช่น การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ป่าสาคร และการทำตับจากของชุมชนทุ่งเค็ง จ.ปัตตานี การก่อสร้างอาคารอเนกประสงค์บ้านชุมบก จ.นราธิวาส เพื่อเป็นอาคารเรียนตาดีกา และสถานที่ทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน เป็นต้น

กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น ด้านหนึ่งเป็นการตอบสนองความต้องการตามความจำเป็นเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต แต่อีกนัยหนึ่งก็เป็นวิถีทางสร้างการเรียนรู้ร่วมกันผ่านประสบการณ์ของชาวบ้าน ทั้งในด้านการเรียนรู้และการฝึกฝนทักษะความสามารถด้านต่างๆ ตลอดจนความเข้มแข็งเติบโตด้านใน จากการเผชิญกับความยุ่งยาก ปัญหาอุปสรรค ความท้อแท้ แล้วสามารถฝ่าฟันเอาชนะได้ รวมถึงด้านที่เป็นความสุขใจ ความภูมิใจ เป็นต้น

สร้างเหตุ หนุนปัจจัย เป็นเงื่อนไขความสัมพันธ์

เหตุปัจจัยที่เอื้อ และช่วยสานสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มคนในระดับต่างๆ ไม่ว่า ระหว่างชาวบ้านด้วยกัน ชาวบ้านกับผู้นำชุมชน หรือชาวบ้านกับหน่วยงานทางการ ดังที่กล่าวมา พบว่า มาจากเหตุปัจจัย 4 ด้าน ได้แก่ ปัจจัยด้านแนวคิดและการจัดการโครงการ ปัจจัยด้านบุคคล ปัจจัยด้านโครงสร้างทางสังคมของชุมชน และปัจจัยด้านมิติวัฒนธรรม

ปัจจัยด้านแนวคิดและการจัดการโครงการ

จุดเด่นของโครงการ ชต. ที่ใช้แนวคิดและกระบวนการ CDD เป็นเงื่อนไขปัจจัยที่มาของเป้าหมาย วัตถุประสงค์ การวางแผนทาง ขั้นตอนการขับเคลื่อนงาน ที่เน้น การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ที่วางอยู่บนพื้นฐานความคิดที่มองว่าทุกคนล้วนมีความสำคัญ มีบทบาทในกระบวนการพัฒนา และมีส่วนร่วมรับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น แนวทาง ขั้นตอนหรือกระบวนการที่ออกแบบ จึงทำให้ผู้เข้าร่วมโครงการ หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีความเสมอภาค ช่วยคลี่คลายความรู้สึกเหลื่อมล้ำ ไม่เท่าเทียม และไม่เป็นธรรม ที่สั่งสมเป็นความรู้สึกคั่นชินจากโครงการพัฒนาที่ผ่านมา ซึ่งมองว่าเอื้อประโยชน์และกระจุกตัวอยู่กับคนบางกลุ่มในชุมชนเท่านั้น นอกจากนี้ การจัดการโครงการที่มุ่งเน้นความโปร่งใสและตรวจสอบได้ สร้างให้เกิดความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ เป็นพื้นฐานสำคัญในความสัมพันธ์ทางสังคมแบบสร้างสรรค์ นำไปสู่การให้ความร่วมมือ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของโครงการ

ปัจจัยด้านบุคคล

ความสำเร็จและความล้มเหลวของการดำเนินงาน ย่อมยึดโยงโดยตรงกับ คนที่เข้ามามีส่วนร่วม เข้ามาเกี่ยวข้องในโครงการ ซึ่งมีบทบาทและความรับผิดชอบ แตกต่างกันไป นอกจากนี้หากแต่ละคนมีส่วนสร้างให้เกิดความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ และความศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่กลุ่มแล้ว ย่อมจะช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกันให้ดีขึ้น และสามารถยังผลกระเพื่อมไปสู่การเยียวยาความสัมพันธ์ภายในชุมชน ให้ฟื้นคืนมาสมานฉันท์กันมากขึ้น

ทั้งนี้บุคคลที่เกี่ยวข้องกัน มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และมีผลอย่างมาก ต่อการดำเนินโครงการให้บรรลุเป้าหมาย ประกอบด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่ม สมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ ประกอบด้วยผู้เป็นอาสาสมัคร กรรมการโครงการ และ คณะทำงาน (2) กลุ่มผู้นำชุมชน/ ผู้นำท้องถิ่น และ (3) กลุ่มผู้ประสานงานพื้นที่ ดังนี้

(1) กลุ่มสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ

จากเงื่อนไขที่ต้องสร้างให้เกิดการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ภายใต้แนวคิด กระบวนการ CDD ทำให้แต่ละคนจะต้องรับผิดชอบตัวเอง และกลุ่ม ซึ่งทุกคนเห็นเหมือนๆ กันว่า ต้องอาศัยการทุ่มเท ความเสียสละกำลัง กายและเวลา ความกระตือรือร้นที่หวังอยากเห็นการพัฒนายกระดับคุณภาพ ชีวิตของคนในชุมชน กระทั่งกำลังใจและความอดทนต่อปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น ดังที่ผู้ใหญ่บ้านของชุมชนทุ่งเค็ง จ.ปัตตานี สะท้อนไว้ว่า

“งานของแอลดีโอต้องเรียนรู้ร่วมกัน มันไม่เหมือนกับโครงการ ของรัฐ ส่วนมากจะสั่งลงมา ชี้ๆ ให้ทำอะไร เราก็เพียงแค่ทำตาม เขาไป แต่งานนี้ชาวบ้านได้เรียนรู้ตัวเอง สภาพที่เป็นอยู่ ปัญหา

ความต้องการของพวกเขา มีปัญหาหยาบๆ มาช่วยคิด ไม่ใช่รอคนอื่นมาแก้ มาสั่งให้เราทำ มีโครงการพัฒนาเข้ามาเยอะ แต่ตัวชาวบ้านไม่ได้พัฒนา พอทำโครงการนี้คิดว่า มันมองดีขึ้น เป็นการพัฒนาจริงๆ”

สอดคล้องกับประสบการณ์ของชาวบ้านชุมบก จ.นราธิวาส ซึ่งผู้ประสานงานพื้นที่ได้สะท้อนถึงความกระตือรือร้นของชาวบ้านดังนี้

“ปีแรกชุมชนเสนอจะทำอาคารอเนกประสงค์ เพราะที่เดิมไม่สามารถรองรับการทำกิจกรรมในชุมชนได้ เนื่องจากสถานที่คับแคบ เราได้จากแอลดีไอสองแสนแปด แต่งบก่อสร้างล้านแสน พอจะสร้างต้องขอสมทบจากคนในชุมชนด้วย ช่วยกันออกเองบ้าง ขอ อบต.บ้าง ได้อีกแสนกว่าบาท พวกเราช่วยระดมกัน ทำเสร็จไปได้ชิ้นหนึ่ง ส่งมอบให้ชุมชนได้แล้ว ที่เหลือค่อยหาสมทบทำกันต่อไป”

ผู้ประสานงานพื้นที่ ชุมชนชุมบก

(2) กลุ่มผู้นำ

ผู้นำในที่นี้ใช้ในความหมายกว้าง หมายถึงบุคคลที่ได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำหรือแกนนำ อาจจะมีตำแหน่งเป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. หรืออาจไม่ได้มีตำแหน่งทางการ แต่เป็นผู้ได้รับการเคารพนับถือ เชื่อใจ หรือได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านหรือกลุ่ม เพื่อเลือกให้เป็นคณะกรรมการหรือคณะทำงานของโครงการ ซึ่งพบว่า การได้รับการสนับสนุนจากคนกลุ่มนี้ มีส่วนสำคัญที่เอื้อให้โครงการบรรลุเป้าหมายการดำเนินงาน เป็นโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ มีส่วนร่วมอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน สามารถจัดสรรผลประโยชน์ตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็นได้ ดังที่ สมาชิก อบต.ชุมบก สะท้อนว่า

“ผมเป็นสมาชิก อบต.มา 3 สมัย แทบไม่ได้ทำโครงการอะไรเลย แคร่รู้บ้างไม่มาก พอมาเจอกระบวนการ CDD ของแอลดีไอ รู้สึกว่าฉลาดขึ้น ทำให้เห็นว่าการทำโครงการสักอย่าง ตอนแรกต้อง

สำรวจข้อมูล พอสำรวจแล้วก็มาวิเคราะห์ข้อมูลทำแผนชุมชน ได้เห็นว่าพื้นที่บ้านของเรานะ มีสภาพอย่างไร ชาวบ้านอยู่กัน มา 30 ปี ไม่เคยรู้ว่าพื้นที่เป็นอย่างไร พอได้แผนมา ก็ตื่นตันทึ่งใจ แล้วเอามาวิเคราะห์ทำโครงการ ความสำเร็จเกิดจากการที่เรารู้จักชุมชน ได้เห็นข้อมูลตรงนี้”

เช่นเดียวกับผู้ใหญ่บ้านชุมชนทุ่งเค็ง จ.ปัตตานี ที่ได้เข้ามาเห็นการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลจากการดำเนินโครงการ มองว่า กระบวนการที่มาร่วม ทำกิจกรรมกับชาวบ้าน เป็นสิ่งที่สร้างการเรียนรู้ ก่อให้เกิดการพัฒนา สามารถนำไป เป็นตัวอย่างและประยุกต์ใช้ในการทำโครงการต่อไปได้ ดังที่เขากล่าวว่า

“ผมบอกตรงๆ ว่าเห็นคณะทำงานทำงานก็ภูมิไฉมาก จะทำ อย่งไรที่จะยกระดับชีวิต ไม่ใช่จำมอยู่กับที่ เป็นอยู่แบบแต่ก่อน ดูจากสภาพ ชาวบ้านต้องกระตุ้นให้เขารู้ และเกิดความรับผิดชอบ กับตัวเอง เขาเคยทำงานเป็นกลุ่มมาก่อน ก็คิดว่าน่าจะเริ่มทำอะไร ที่จะช่วยพัฒนากลุ่มตรงนี้ พอมีโครงการแอลดีเอเข้ามา ดีมากๆ ที่มีระบบการทำงาน พวกเขาได้เรียนรู้อะไรต่ออะไร ไม่ใช่จำอยู่ๆ จะได้โครงการ ผมเองก็ไม่ได้รู้ไปทั้งหมด เห็นเขาทำงานกันแล้วก็ คิดว่าจะไปได้ น่าพอใจมาก”

นัยยะสำคัญอีกด้านหนึ่งของการได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มผู้นำนี้ การวางบทบาททำที่ที่เหมาะสม ยังสะท้อนถึงวัฒนธรรมการเรียนรู้ของผู้นำแบบ ใหม่ในเรื่องการเปิดโอกาสที่จะสร้างคนอื่น ทั้งในแง่ของการเรียนรู้ สนับสนุนให้ ชาวบ้านได้มีประสบการณ์การทำงานพัฒนาหมู่บ้านของตน ซึ่งไม่ต่างจากบทบาท ของคนที่เป็นพ่อแม่ หรือเป็นครู นี่คือนิยามของคนเป็นพ่อแม่ เป็นครู และก็เป็นวิชา ของผู้นำด้วยกัน นั่นคือเป็นการสร้างหรือพัฒนาผู้อื่นด้วยการให้โอกาสหรือให้ ได้แสดงบทบาทและศักยภาพ

(3) กลุ่มผู้ประสานงานพื้นที่

หลายพื้นที่ต่างเห็นตรงกันถึงบทบาทสำคัญของผู้ประสานพื้นที่ในการทำหน้าที่เชื่อมประสานคนภายในชุมชนให้เข้ามาทำงาน คอยกระตุ้น และเป็นแรง

ผลักดันให้เกิดการทำกิจกรรม เนื่องจากภายใต้กระบวนการ CDD ซึ่งประกอบด้วย ขั้นตอนการทำงานต่อเนื่องถึง 6 ขั้นตอน แต่ละขั้นตอนต้องร่วมกันคิดร่วมกันทำ คาดหวังผลที่จะนำไปสู่การพัฒนาโครงการในพื้นที่ และมีการดำเนินงานให้เกิด ผลลัพธ์ในลักษณะที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนมากที่สุด ซึ่งกลายเป็นแรงกดดันและบีบคั้น ชาวบ้านเพราะไม่คุ้นเคยกับกระบวนการในลักษณะนี้ ทำให้ถอดใจและคิดถอนตัว ออกจากโครงการ แต่เมื่อได้เห็นความพยายามและความตั้งใจของผู้ประสานงาน พื้นที่ กลับได้คิดและเปลี่ยนใจทำงานร่วมกันต่อไป เช่น ความรู้สึกของคณะทำงาน ชุมชนช้างให้ออก จ.ปัตตานี ที่บอกว่า

“ท้อแท้มากเลยนะ ทำอะไรก็ไม่รู้โยเยแยะไปหมด ไม่เคยเจอเลย แบบนี้ โครงการอื่นมีแต่เซ็นชื่อก็ได้เงิน ได้ของมาแล้ว อันนี้แบ่ง จ่ายเป็นงวด เอกสารต้องเป๊ะ พลาดต้องทำใหม่ โครงการอื่นก็ ไม่เห็นจะเข้มงวดกับเอกสารเลย แรกๆ ทำโครงการ เห็นเบอร์มมะ (ผู้ประสานงานพื้นที่) โทรฯ เข้ามา ไม่อยากจะรับ อยากจะกดทิ้ง แต่เห็นความจริงใจ เขาใจเย็น ให้คำแนะนำดี น้อยคนที่จะเข้ามา ทำงานกับคนในหมู่บ้านแบบที่เขาทำ ตอนนั้นทุกคนรู้จักมะ ประชุม หมู่บ้านที่ไม่ได้เกี่ยวอะไรกับโครงการ ก็ขอให้มาด้วยทุกครั้ง เรา รู้สึกเขาเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกับเรา เข้าออกนอกไม่ได้ตลอดเวลา มีแซวออกเสียงตามสาย ผู้ใหญ่บ้านจะประกาศเรียกมาประชุม จะ บอกว่าโครงการของมะ”

เช่นเดียวกับประสบการณ์ของชุมชนโคกเคียน จ.นราธิวาส ที่ชาวบ้านรู้สึกเหนื่อยหน่ายกับขั้นตอนของกระบวนการ CDD กว่าที่จะได้รับการสนับสนุน ขณะทำงานสะท้อนว่า เห็นหน้าผู้ประสานงานแล้วจะออกอาการเบื่อ ท้อแท้ ยากจะเลิกโครงการ แต่เพราะความตั้งใจ ความเอาใจจริงเอาใจ และความมุ่งมั่นของผู้ประสานงาน พื้นที่ช่วยคลี่คลายความรู้สึกให้ผ่านไปได้ ที่สำคัญระหว่างทางที่ดำเนินโครงการ ก็ได้รับความช่วยเหลือ การแนะนำให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด จนสามารถแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นหลายอย่างไปได้ ช่วยให้เกิดความมั่นใจที่จะดำเนินโครงการให้บรรลุผล รวมถึงการเดินหน้าโครงการในอนาคตต่อไปด้วย ดังเสียงสะท้อนความรู้สึกของชาวบ้านที่มีต่อผู้ประสานงานพื้นที่ชุมชนโคกเคียนว่า

“เห็นหน้าอัสรี (ผู้ประสานงานพื้นที่) จนเบื่อ เข้ามาหมู่บ้านบ่อยมาก เขาตั้งใจนะ ขนาดเขาเป็นคนนอกยังตั้งใจจะช่วยเราพัฒนา แล้วโครงการที่ยุ่งยากแบบนี้เพราะอยากให้เราได้มีส่วนร่วม ก็หาเวลาร่วม นัดกันมาทำให้พร้อมๆ กัน ใครไม่มาก็ไปตาม เรา รู้กันว่า จะว่างกันช่วงไหน พวกต้อยออกไปเที่ยงคืน กลับเข้าบ้านนอน ตอนเช้า พอป่วยตื่น ก็นัดกันช่วงป่วย มันทำได้ เวลาที่เกิดติดขัด ผู้ประสานจะช่วยเหลือ ให้ ไม่มีความรู้อะไรก็ถามเขา ปรึกษาเขา อย่างจะเขียนแบบก่อสร้างโรงสี ชาวบ้านไม่มีความรู้หรอก ไปขอให้ทาง อบจ.เขียนแบบ ทางผู้ประสานก็เดินเรื่องให้ เขาไม่ได้เป็นที่ปรึกษาอย่างเดียว แต่คุยกับเราด้วย หรือจะก่อสร้างโรงเรือนในที่กรมชลประทาน ต้องทำหนังสือขออนุญาต เราไม่เคยทำ ไม่เคยเจองานแบบนี้ อัสรีก็ช่วยร่างหนังสือ แล้วให้ผู้ใหญ่บ้านเซ็นชื่อ จนได้ทำการก่อสร้าง เราภูมิใจกับสิ่งที่เราทำได้ ต่อไปคงจะง่ายขึ้น”

นอกจากนี้ ผู้ประสานพื้นที่ยังมีส่วนช่วยลดความหมางเมินและความห่างเหินที่เกิดขึ้นระหว่างศาสนิก สร้างความรู้สึกไว้วางใจเข้ามาแทนที่ ด้วยการทำงานอย่างมุ่งมั่นที่จะบรรลุเป้าหมายของโครงการ และกระบวนการทำงานที่เน้นการมีส่วนร่วม คำนึงถึงความต้องการ และผลประโยชน์ของคนในชุมชน เช่น ที่ผู้ประสานงานพื้นที่ข้างให้ออก จ.ปัตตานี สะท้อนสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่า

“ตอนแรกที่ไปชุมชนไทยพุทธ เขาก็มองหน้าแบบไม่ค่อยวางใจ เพราะผมเป็นอิสลามคนเดียวที่เข้าไปคุย เขาไม่ได้ต่อต้าน แต่อาจจะงงว่ามาทำอะไร แต่พอทำงานครบปี เทียบกับตอนแรก มันเปลี่ยนไปมาก ครั้งแรกเขาไม่เปิดใจ ปิดกั้น ไม่อยากจะทำอะไรด้วย แต่กระบวนการของโครงการที่ได้ร่วมกันทำงาน มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น เขาก็เปิดใจ ตอนแรกเขาระวัง ไม่กล้าเข้าหาเรา แต่กระบวนการที่พาเราไปหาเขา ต้องพยายามไปหาเขาก่อน ความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นกว่าปีแรกมาก”

ด้วยวิธีการและกระบวนการทำงานที่แตกต่างออกไป โดยมีผู้ประสานงานพื้นที่เป็นกลไกสนับสนุน กระตุ้น และผลักดัน เมื่อมองจากสายตาของชาวบ้านแล้ว มุมมองที่สะท้อนออกมาให้ได้น้อยอยู่บ่อยครั้ง จึงมีการนำไปเปรียบเทียบกับโครงการอื่นๆ ที่ได้รับการสนับสนุนโดยภาครัฐ ซึ่งไม่เพียงแต่ขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดโจทย์หรือเรื่องที่ต้องการพัฒนา ตลอดจนการดำเนินงาน หากยังปล่อยปละละเลย ขาดการติดตามประเมินผล และปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้ชาวบ้านไม่เห็นถึงความสำคัญและไม่รู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของแต่อย่างใด นับว่าผู้ประสานงานพื้นที่ที่ทำงานเกาะติด ลงพื้นที่สม่ำเสมอ คอยติดตามการดำเนินโครงการอย่างต่อเนื่อง คอยให้คำปรึกษาและช่วยเหลือยามจำเป็น มีส่วนอย่างมากที่ทำให้ชาวบ้านได้ย่นคิด ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของตนเอง ทั้งต่อโครงการภายใต้กรอบงานที่หวังให้บรรลุผลที่วางไว้ และต่อสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นโดยเริ่มต้นจากตัวเองอีกด้วย

ปัจจัยด้านโครงสร้างทางสังคมของชุมชน

เมื่อมองในภาพรวมของโครงการ ชศต. และมองผ่าน 5 ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา ทำให้เห็นว่า พื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ และการทำมาหากินมีลักษณะใกล้เคียงกัน รวมถึงมีวิถีชีวิตทางสังคมที่คล้ายคลึงกัน เช่น การเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงยึดอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก โดยพื้นที่การใช้ชีวิตที่ใกล้เคียงกัน ทำให้ง่ายต่อการมองเห็นประโยชน์หรือความต้องการร่วมกันที่จะพัฒนาและร่วมกันรับผิดชอบต่อโครงการจนสิ้นสุด ทำให้เข้าใจธรรมชาติ

เงื่อนไข ปัญหา ข้อจำกัดของตนเองและผู้อื่นที่เข้าร่วมโครงการ อันส่งผลต่อการใช้เวลาและการทำกิจกรรมทางสังคมที่ไปในทางเดียวกัน การดำเนินโครงการที่คำนึงถึงสภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ใกล้เคียงกันเช่นนี้ จึงเป็นเหตุปัจจัยเอื้อให้เกิดความสำเร็จ และโดยกระบวนการทำงานที่เป็นเงื่อนไขสนับสนุน ก็ยังผลต่อความสัมพันธ์ให้ผูกพันแน่นแฟ้นกันมากขึ้นด้วย

ปัจจัยด้านมิติวัฒนธรรม

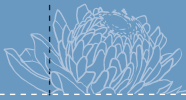
นอกเหนือจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจและการทำมาหากิน ที่คล้ายคลึงกันแล้ว หากมองในมิติทางวัฒนธรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นเรื่องของระบบความคิดและความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง ก็พบว่า โครงการที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมของคนในชุมชน การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นด้านที่ไม่มีเรื่องผลประโยชน์แก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเข้ามาเกี่ยวข้อง ช่วยสร้างบรรยากาศที่เอื้อให้คนมาทำกิจกรรมร่วมกัน ในสภาพที่ผ่อนคลาย สบายใจ บางเรื่องมีสีสัน มีความสนุกในตัว จึงอยากเข้าร่วม และพร้อมจะแบ่งปัน เสียสละเวลา เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม สามารถขยายผลสร้างการปฏิสัมพันธ์ไปยังคนกลุ่มอื่นได้หลากหลายกลุ่ม

นอกจากนี้ หากมองมิติทางด้านวัฒนธรรมในขอบข่ายที่กว้างออกไป มักสะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์หรือโลกทัศน์บางอย่างของชาวบ้าน ที่มองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันในลักษณะเกื้อกูล ดังเช่นกรณีที่มีภุมมิดิยิณ การที่ชาวบ้านพูดถึงในทำนองที่ว่า การทำโครงการในลักษณะนี้ เป็นการกระจายให้คนที่หลากหลายเข้าร่วม หลายคนหลายกลุ่มได้ประโยชน์ ไม่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นต้น หรือความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ดังกรณีการอนุรักษ์คลองของชุมชนทุ่งเค็ง จ.ปัตตานี เป็นต้น ซึ่งอุดมการณ์หรือโลกทัศน์อย่างนี้ มักจะทำให้เห็นความสำคัญของความเสมอภาค มีความรู้สึกที่ทุกคนเท่าเทียมกัน หรือไม่ต้องการเกิดความเหลื่อมล้ำกันมากเกินไป ยิ่งมาผนวกกับกระบวนการ/ ขั้นตอนของการทำงาน ที่เป็นเงื่อนไขว่า ไม่ใช่เรื่องของการนำ แต่เน้นให้เป็นเรื่องที่ชาวบ้านต้องร่วมมือกันอย่างค่อนข้างจะเท่าเทียม การที่ชาวบ้านสัมพันธ์กันในระดับที่ค่อนข้างจะใกล้เคียงกันนี้ จึงต้องมีลักษณะเกื้อกูลกันและกัน หรือพูดง่ายๆ ว่าต้อง “ช่วยกัน” ไปโดยปริยาย ในการดำเนินกิจกรรม เป็นการมองเห็นถึงความสำคัญและ

ความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพากันและกัน และมีความสัมพันธ์ที่ตระหว่งกัน

นอกจากนี้ ในกิจกรรม/ โครงการที่ทำหลายเรื่อง ยังสะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านไม่ได้มองเฉพาะเรื่องเศรษฐกิจ เงิน หรือผลประโยชน์เป็นตัวตั้งเสมอไป แต่ กำลังนำเสนอให้เห็นว่า คุณภาพชีวิต ความมั่นคงในชีวิต ยังมีมิติอื่นๆ ด้วย เช่น มิติ ทางจิตใจ สุขุขหรือชะ ความสนุก ผ่อนคลาย วางใจ มีพื้นที่ชีวิตอีกแบบหนึ่งที่เกิดจาก ความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดและคุ้นเคยกัน เช่น กรณีที่ชาวบ้านสะท้อนว่า การได้มา ร่วมกันทำงาน เป็นโอกาสให้ได้พูดคุยเรื่องราวทุกข์สุขติดกันมากขึ้น บางแห่งชาวบ้าน ไม่ค่อยได้รวมตัวทำกิจกรรมร่วมกัน ก็รู้สึกว่ามีกิจกรรมทำร่วมกัน ทำให้ได้มา พุดคุยกัน รู้สึกสนุกที่ได้มาเจอกัน มีการเตรียมกับข้าวมากินด้วยกัน เป็นต้น เหล่านี้ เป็นทุนทางสังคม-วัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานอยู่แล้วสำหรับสังคมไทย ที่มีส่วนเอื้อ ให้พลังชุมชนได้ปรากฏออกมา

บริบทและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค

การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น มีส่วนสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมอย่างแยกไม่ออก ซึ่งมีส่วนสำคัญในการให้เนื้อหาแก่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ช่วยให้เข้าใจสถานภาพของความสัมพันธ์ในแง่มุมต่างๆ มากขึ้น รวมทั้งช่วยให้การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นซึ่งจำกัดขอบเขตเพียงในระดับชุมชน มีความหมายในการอธิบายแบบทั่วไปได้มากขึ้น ด้วยการทำความเข้าใจชุมชนนั้นได้ในเรื่องของบริบทแวดล้อมที่ช่วยอธิบายความเปลี่ยนแปลงนั้น ในฐานะที่ชุมชนมีความสัมพันธ์กับสังคมหรือระบบภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุกวันนี้ การเปลี่ยนแปลงมักเกิดขึ้นในบริบทที่เป็นสากลมากขึ้น ที่เห็นได้ชัดในสังคมปัจจุบัน เช่น โลกของความเร็ว โลกของความเชื่อมโยง โลกของการบริโภคสัญลักษณ์ หรือระบบทุนนิยม บริโภคนิยม เป็นต้น นอกจากบริบทแวดล้อมแล้ว ยังมีปัจจัยสำคัญอื่นๆ โดยเฉพาะในแง่ของบุคคลที่เป็นผู้กระทำการ (actor หรือ change agent) ทั้งหมดนั้น ในด้านหนึ่งก็พบว่า กลายเป็นอุปสรรคในการดำเนินงาน ดังนี้

บริบทการเมืองในพื้นที่

ทั้งนี้โดยสมมติฐานที่ว่า ปัจจัยด้านสถานการณ์และความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ ส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์ แต่บริบทด้านการเมืองการปกครองท้องถิ่นกลายเป็นเหตุร่วมและขยายให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้น ดังที่ในหลายพื้นที่ แม้ไม่เกิดสถานการณ์ แต่คนภายในชุมชนก็แบ่งแยกกันชัดเจน โดยเฉพาะพื้นที่ที่เพิ่งผ่านการเลือกตั้งการปกครองส่วนท้องถิ่น เพราะการสนับสนุนทางการเมืองในฝ่ายตนเอง นำมาซึ่งการแบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย ทำให้มองอีกฝ่ายเป็นฝ่ายตรงข้ามหรือคู่แ่ง เกิดการกระทบกระทั่ง การเผชิญหน้า ที่อาจนำไปสู่ความรุนแรงได้ และส่งผลให้การสร้างความร่วมมือในการทำงานพัฒนาชุมชนต้องติดขัดไปด้วย

บริบททางเศรษฐกิจ-สังคม

วิถีชีวิตชุมชนที่สัมพันธ์กับภายนอก มักเป็นเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการผลิต การใช้ทรัพยากร วิธีการดำเนินชีวิตประจำวัน ทักษะในการมองโลก ตลอดจนค่านิยมต่างๆ

บริบททางเศรษฐกิจ-สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปภายใต้กระแสทุนนิยมมีอิทธิพลต่อ สภาพการทำมาหากินและการประกอบอาชีพ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปมากในทุกพื้นที่ จากที่เคยหาอยู่หากินภายในชุมชน กลับต้องออกไปรับจ้างข้างนอก ประกอบกับถูกกระตุ้นให้ต้องรับเอาวัฒนธรรมการบริโภคแบบเร่งเร็ว ดูทันสมัย เข้ามามากับ กำหนดการกินการอยู่มากขึ้นทุกที ทำให้ต้องซื้อหาของกินของใช้มากขึ้น แทนการผลิตเองหรือพึ่งพาจากธรรมชาติ ทำให้ต้องมุ่งแสวงหารายได้เพื่อมาตอบสนองความต้องการ ความจำเป็นของตนเองและครอบครัวมากขึ้นเป็นเงาตามตัว บริบทโดยรวมที่เห็นได้ชัดในปัจจุบันเช่นนี้ จึงให้ภาพของการเป็นอยู่ของผู้คนในเชิงการมุ่งหาประโยชน์ส่วนตน การแข่งขัน การแย่งชิงทรัพยากรที่เข้าถึงได้ไม่เท่ากัน เกิดการเอารัดเอาเปรียบ แล้วค่อยๆ ทำลายวิถีที่เคยพึ่งพาอาศัย เกื้อกูล และแบ่งปันกันอย่างไม่รู้ตัว เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยเงื่อนไขที่มีอิทธิพลบั่นทอนปฏิสัมพันธ์ของผู้คนให้ห่างเหินกันมากขึ้น

ปัจจัยด้านบุคคล

การดำเนินงานพัฒนาจะสามารถขับเคลื่อนไปได้ก็ด้วยอาศัยบุคคลที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย จึงนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการบรรลุเป้าหมายของโครงการ โดยเฉพาะผู้มีบทบาทในการสร้างเงื่อนไข กระตุ้น หนุนเสริม เชื่อมร้อย ผู้คนเข้ามาร่วมทำกิจกรรม สร้างให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและคุ้นเคยกันมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันปัจจัยด้านบุคคลก็อาจส่งผลในทางตรงกันข้าม กลับกลายเป็นอุปสรรคไป เช่น การสนับสนุนให้ผู้นำชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการ ซึ่งในบางพื้นที่ ผู้นำยังมีอิทธิพลต่อความคิดและการกระทำของสมาชิกในชุมชน บุคคลเหล่านี้อาจแสดงบทบาท ขึ้นนำ กำหนด ควบคุม โน้มน้าว และใช้อำนาจเหนือการตัดสินใจร่วมกันของทุกฝ่าย

นอกจากกลุ่มผู้นำแล้ว ผู้ประสานงานพื้นที่ที่มีส่วนอยู่น้อย บางพื้นที่
ผู้ประสานงานยังมีประสบการณ์น้อย ขาดทักษะและความสามารถในการต่อรอง
กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนกลุ่มต่างๆ ทำให้ไม่สามารถจัดการหรือรับมือ
กับสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม บางคนเข้าใจถึงความคิดความรู้สึกของคน
ในชุมชน บ้างก็ขาดการติดตามสนับสนุนพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ ทำให้การพัฒนาหรือ
ต่อยอดโครงการ อาจยังไม่ตอบสนองความต้องการและความจำเป็นของชุมชนเท่า
ที่ควร ส่งผลต่อการให้ความร่วมมือ การมีส่วนร่วม และการพัฒนาโครงการต่อเนื่อง
ตามมา

แรงหนุนพลังชุมชน สู่สันติภาพชายแดนใต้

การสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ ผ่านการดำเนินงาน พัฒนาศักยภาพพื้นฐานความต้องการและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนั้น ทำให้เห็นถึงพลังชุมชนที่มีส่วนขับเคลื่อนให้เกิดสันติภาพได้ ซึ่งโดยโจทย์และขั้นตอน กระบวนการทำงานภายใต้แนวคิด CDD ได้มีส่วนไปสร้างเงื่อนไข หนุนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้เกี่ยวข้อง เมื่อพิจารณาจาก องค์ประกอบ 4 ด้าน ดังกล่าวข้างต้น ได้แก่ กลุ่มคน เวลา พื้นที่ และกิจกรรม/โครงการ ทำให้เห็นถึงเหตุปัจจัยทั้งในส่วนที่เอื้อและเป็นอุปสรรค และในด้านหนึ่ง นำมาสู่ประเด็นข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุง พัฒนา หนุนเสริมต่อไปด้วย โดยพบว่า มีประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับที่เป็นการพัฒนา เสริมบทบาทกลุ่มคน ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ รวมถึงส่วนที่เป็นเรื่องของแนวคิด การออกแบบกระบวนการ และการหนุนเสริมการพัฒนา สำหรับหน่วยงาน/องค์กรที่เป็นกลไกสนับสนุน ดังนี้

ด้านบุคคล

- ◆ การเพิ่มบทบาทของผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้กระบวนการ CDD เพื่อให้เกิดความเข้าใจ เห็นรูปธรรมและผลลัพธ์ของโครงการ ที่จะนำไปสู่การสนับสนุนกระบวนการ และนำไปใช้ขยายผลในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อไป

- ◆ การพัฒนาศักยภาพผู้ประสานงานพื้นที่ ให้มีกระบวนการ วิธีการ และเครื่องมือที่มีความหลากหลาย สอดคล้องต่อพลวัตการเปลี่ยนแปลงคนและชุมชนมากขึ้น รวมถึงการปรับประยุกต์ทำงานเชิงรุก เพื่อร่วมขับเคลื่อนและยกระดับการทำงานกับชุมชน

ด้านแนวคิด การออกแบบกระบวนการ และการหนุนเสริมการพัฒนา

- ◆ การดำเนินโครงการ และสนับสนุนโครงการที่มีความหลากหลายตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐาน และความต้องการที่มากกว่าระดับพื้นฐาน เช่น การฝึกอบรม การพัฒนาศักยภาพและทักษะตามความสนใจ
- ◆ การตระหนักให้มีความสำคัญ และนำหลักการทางศาสนามาเป็นแนวทางในการพัฒนา
- ◆ การกำหนดการจัดสรรงบประมาณและการดำเนินโครงการ ที่นอกจากคำนึงถึงความสำคัญและความต้องการของคนส่วนใหญ่แล้ว ยังจำเป็นต้องคำนึงถึงการกระจายแก่ทุกกลุ่มที่มีความแตกต่างกัน เช่น เพศ วัย ภูมิหลังทางศาสนาและความเชื่อที่ต่างกัน เป็นต้น
- ◆ การพัฒนากระบวนการทำงานในเชิงรุก แนวทางและวิธีการที่ได้มาซึ่งการตัดสินใจร่วมกัน แสวงหาข้อตกลงหรือฉันทามติทุกฝ่ายที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ยึดมั่นในกระบวนการที่เสียงของทุกคนจะได้รับฟัง ทำให้ปัญหา ความต้องการและความจำเป็นได้รับการร่วมพิจารณาอย่างเป็นธรรม นำไปสู่การกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึง

....ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน การแสดงออกทางวัฒนธรรม ประเพณี ที่แตกต่างกันหรือเป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม อาจทำให้เราเห็นรูปลักษณ์ ภายนอกที่น่าสนใจแตกต่างกันไป และกระทั่งในกลุ่มคนที่มีชีวิตวัฒนธรรมแบบ เดียวกันก็ตามที่ เช่นเดียวกับการแสดงออกทางสังคมเมื่อต้องสวมบทบาท สถานภาพ ที่แตกต่างกัน อาจทำให้เราเห็นท่าที พฤติกรรม การปฏิสัมพันธ์ต่อกันในแบบคุ้นเคย และที่เป็นทางการ นั่นก็เป็นเพียงเครื่องแสดงภายนอก แต่ในวิถีของความเป็นมนุษย์ เราต่างมีเครื่องมือในภายในที่จะปลุกเร้าความดีงามในตัวของคนและกัน

การได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน เป็นหนทางที่ ช่วยเปิดเผยด้านดีงามที่เป็นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ออกมา เมื่อผู้คนได้เริ่ม พุดคุยกัน สัมพันธภาพระหว่างกันก็ก่อตัวขึ้น ค่อยๆ ช่วยเยียวยาการแบ่งแยก ความห่างเหินไม่ไว้วางใจ แล้วกลับดึงเอาความกล้าหาญ ความเสียสละ ความดีงามต่างๆ กลับคืนมา แม้ในยุคสมัยที่เรามองเห็นว่า สภาพสังคมถูกร่อน คุณค่าที่ดีงามล้น หาย การเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่คิดแทบเป็นไปได้ แต่โดยพื้นฐานแล้ว ผู้คนยังมี จิตใจที่งดงาม ยังคงปรารถนาที่จะเรียนรู้ พัฒนา ปรารถนาในการดำรงตนอย่างมี ความหมาย ปรารถนาที่จะเชื่อมโยงกัน และปรารถนาความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน

...เมื่อชาวบ้านในชุมชนปลายด้ามขวาน ได้มีโอกาสบอกเล่าเรื่องราวของ ตนเองผ่านงานพัฒนาที่ทำ ได้เชื่อมโยงเข้าหากันในความเป็นส่วนรวม ได้ร่วมเป็น ประจักษ์พยานในความเชื่อมั่น ในพลังของตนเองและของชุมชน เมื่อได้หันหน้า เข้าหากันเพื่อหารือ และเมื่อแต่ละคนได้เอ่ยปากพุดคุยถึงสิ่งที่ตนให้ความสำคัญหรือ พุดถึงสิ่งที่พวกเขาห่วงใย โลกใบนี้ก็ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป....

